

VYSOKÁ ŠKOLA BÁŇSKÁ – TECHNICKÁ UNIVERZITA OSTRAVA
EKONOMICKÁ FAKULTA

KATEDRA EKONOMICKÉ ŽURNALISTIKY

Životní úroveň obyvatelstva v Českoslovenku v 60. letech minulého století
The Living Standards of Inhabitants in Czechoslovakia in 60's of last Century

Student: Veronika Zajaczová

Vedoucí bakalářské práce: Doc. PhDr.PaedDr. Milan Sekanina, CSc.

Ostrava 2013

Zadání bakalářské práce

Student: **Veronika Zajaczová**
Studijní program: B6202 Hospodářská politika a správa
Studijní obor: 7202R020 Ekonomická žurnalistika
Téma: **Životní úroveň obyvatelstva v Československu v 60. letech minulého století**
The Living Standards of Inhabitants in Czechoslovakia in 60's of last Century

Zásady pro vypracování:

1. Úvod
 2. Československé hospodářství v 60. letech 20. století
 3. Sociální politika a životní úroveň obyvatelstva v 60. letech minulého století
 4. Otázky životní úrovně obyvatelstva v 60. letech 20. století na stránkách dobového tisku
 5. Využití řešené problematiky v médiích
 6. Závěr
- Seznam použité literatury
Seznam zkratk
Prohlášení o využití výsledků bakalářské práce
Seznam příloh
Přílohy

Seznam doporučené odborné literatury:

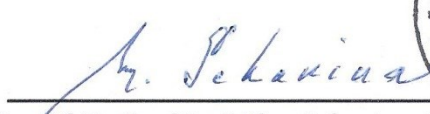
FEDERÁLNÍ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Historická statistická ročenka ČSSR*. Praha: Státní nakladatelství technické literatury, 1985. 912 s.
PRŮCHA, Václav et al. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992. Díl 2, Období 1945-1992*. Brno: Doplněk, 2009. 1002 s. ISBN 978-80-7239-228-5.
RATAJ, Jan a Přemysl HOUDA. *Československo v proměnách komunistického režimu*. Praha: Oeconomica, 2010. 455 s. Vysokoškolská učebnice. ISBN 978-80-245-1696-7.

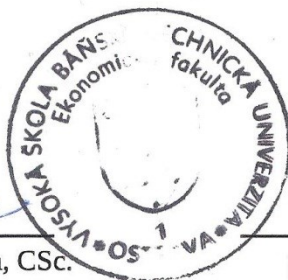
Formální náležitosti a rozsah bakalářské práce stanoví pokyny pro vypracování zveřejněné na webových stránkách fakulty.

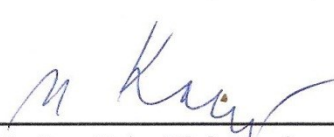
Vedoucí bakalářské práce: **Doc. PhDr.PaedDr. Milan Sekanina, CSc.**

Datum zadání: 23.11.2012

Datum odevzdání: 10.05.2013

Doc. PhDr.PaedDr. Milan Sekanina, CSc.
vedoucí katedry

prof. Dr. Ing. Dana Dluhošová
děkanka fakulty

Místopřísežné prohlášení:

Místopřísežně prohlašuji, že jsem celou bakalářskou práci, včetně všech příloh, vypracovala samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem čerpala, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použité literatury. Přílohy č. 1 a č. 2 jsem samostatně doplnila.

V Ostravě dne 27. 8. 2013

Veronika Zajaczková
.....
Veronika Zajaczková

Ráda bych na tomto místě poděkovala mému vedoucímu bakalářské práce doc. PhDr.PaedDr. Milanu Sekaninovi, CSc. za cenné rady a připomínky při postupu a zpracování bakalářské práce. Dále bych chtěla vyjádřit velký dík Ing. Janě Gibarti, Ph.D. za pomoc a psychickou podporu a v neposlední řadě také Mgr. Ivaně Šulákové za její vstřícnost a velkou pomoc u žurnalistické části této práce. Samozřejmě slova vděku si zaslouží také má rodina a přátelé, kteří při mně stáli v nelehkých časech.

OBSAH

1	ÚVOD	4
2	ČESKOSLOVENSKÉ HOSPODÁŘSTVÍ V 60. LETECH 20. STOLETÍ	6
2.1	ZEMĚDĚLSTVÍ	6
2.2	PRŮMYSL	8
2.3	ROZSYPALOVA REFORMA	9
2.4	3. PĚTILETÝ PLÁN (1961–1965)	10
2.5	4. PĚTILETÝ PLÁN (1966–1970)	11
2.6	ŠIKOVA EKONOMICKÁ REFORMA	12
3	SOCIÁLNÍ POLITIKA A ŽIVOTNÍ ÚROVEŇ OBYVATELSTVA V 60. LETECH MINULÉHO STOLETÍ	14
3.1	VÝVOJ ŽIVOTNÍ ÚROVNĚ V ČÍSLECH	15
3.2	SOCIÁLNÍ POLITIKA STÁTU	16
3.3	SOCIÁLNÍ ASPEKTY EKONOMICKÉ REFORMY	17
3.4	PRAŽSKÉ JARO VS. SOCIALISMUS S LIDSKOU TVÁŘÍ	21
4	OTÁZKY ŽIVOTNÍ ÚROVNĚ OBYVATELSTVA V 60. LETECH 20. STOLETÍ NA STRÁNKÁCH DOBOVÉHO TISKU	23
4.1	HISTORICKÉ SOUVISLOSTI	23
4.2	PŘEHLED DOBOVÉHO TISKU	25
4.3	KONKRÉTNÍ PŘÍKLADY Z TISKU	26
5	VYUŽITÍ ŘEŠENÉ PROBLEMATIKY V MÉDIÍCH	29
5.1	ÚVODNÍ ČLÁNEK	29
5.2	INTERVIEW	34
5.3	ANKETA	39
5.4	RECENZE	38
6	ZÁVĚR	40
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	42
	SEZNAM ZKRATEK	45
	SEZNAM TABULEK, OBRÁZKŮ A GRAFŮ	46
	PROHLÁŠENÍ O VYUŽITÍ VÝSLEDKŮ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE	47
	SEZNAM PŘÍLOH	48
	PŘÍLOHY	

1 ÚVOD

Životní úroveň ovlivňuje každého z nás svými mocnými zbraněmi – materiálními chapadly, resp. penězi. Finanční prostředky nám vždy umožňovaly a stále umožňují uspokojovat naše potřeby. Na základě tohoto faktoru můžeme hodnotit kvalitu životní úrovně, která se nám dostává v podobě finančních prostředků, sociální politiky a odráží se tak na naší celkové spokojenosti. V dnešní době, kdy máme volný přístup takřka ke všemu a můžeme si vybírat dle naší libosti, si dost dobře neuvědomujeme, jak se měli naši předkové. Především my, kteří jsme minulou dobu nezažili. Vůbec není na škodu připomenout si tvůrčí a inspirativní šedesátá léta! Jak každý jistě víme – každá mince má dvě strany. Toto slavné desetiletí nepřineslo pouze prázdnou omalovánku, kterou si dnes můžeme vymalovat podle našich představ. Okupace vojsk Varšavské smlouvy rozvířila v tehdejším Československu silné emoce – zklamání, vztek, beznaděj či smutek a události, na které bychom neměli zapomínat. Předmětem této bakalářské práce je proto právě životní úroveň obyvatelstva v 60. letech. Zjistíme, zda se i tenkrát lidé měli v rámci svých možností „dobře“. I když měli zcela jiné podmínky, než jsou nám přisuzovány dnes.

První kapitola této práce je teoretického rázu a zabývá se hospodářskou situací v 60. letech. Konkrétně zkoumá úroveň průmyslu a zemědělství, pak následují dva pětileté plány, které se v tomto časovém rozmezí prolínají – a to 3. a 4. pětiletý plán. Můžeme naznačit, že hospodářský vývoj v první polovině 60. let prožíval kritické období. Šedesátá léta se ocitla v prvních poválečných reformních krůčcích, a ačkoli neúspěšně, tehdejší ekonomika na chvíli ožila, aby dokázala svou tvárnost. Nicméně zasáhly síly „vyšší moci“.

V další kapitole se otevírá problematika tehdejší sociální politiky a životní úrovně v průběhu celého desetiletí. V první polovině šedesátých let nastala paradoxní situace – životní úroveň rostla, avšak její kvalita za moc nestála. Přetěžování ekonomických zdrojů a jejich nedostatečná tvorba se začaly projevovat v plné síle. Skrze tuto problematiku se táhla jak sociální, tak i ekonomická reforma. Ve 2. polovině desetiletí byla veřejnost otevřenější, plná naděje a optimismu. Politický aparát také důvěřoval myšlence socialismu s lidskou tváří. Diskuze byly čím dál tím víc otevřenější, přistupovalo se jinak k různorodým názorům, ale nikdy se neupustilo od direktivního řízení. Tehdejší ekonomové měli snahu pouze zdemokratizovat centrální plánování pro podniky a dát jim tak větší svobodu rozhodování.

Tímto jsme lehce navázali na druhou – praktickou část bakalářské práce, která zkoumá způsob promítání životní úrovně v dobovém tisku. Vybrán byl především rok 1968, tedy rok, kdy se udály důležité změny v naší historii – i v samotné životní úrovni. Z novin se však zdá,

že v této době byly řešeny pouze politické problémy a reformní hnutí – diskuze pro a proti. K porovnání máme Literární noviny, což byl týdeník Svazu československých spisovatelů, kteří zde otevřeně psali o svých přesvědčeních či mýlkách a Rudé právo, které patřilo k stranickým novinám KSČ. Kupodivu se v této kapitole můžeme přesvědčit, že Rudé právo uveřejňovalo změny, které se týkaly sociální politiky státu a ukazatelů, které ovlivňovaly také životní úroveň obyvatelstva. Více informací o číslech můžeme však také získat z dnešní literatury, která se zabývá převážně 60. léty.

Poslední kapitola práce je věnována žurnalistické praxi a to uvedením problematiky životní úrovně 60. let v žánrech novinové ankety, úvodního článku, publicistického rozhovoru a knižní recenze. Informace pro tuto část jsou čerpány přímo ze vzpomínek lidí, kteří zažili tuto dobu. Můžeme tak přejímat jejich poznatky a zkušenosti. Tyto respondenty považujeme za vzácné zdroje informací, neboť generace poválečných dětí stárne a dnešní doba nám toho už moc reálného nenapoví. Získané poznatky můžeme využít také k dalšímu zkoumání 60. let z různých úhlů pohledu. Z autentického rozhovoru se dovíme něco o tom, jaký vliv měla hudba na tehdejší životní úroveň obyvatelstva.

Tato práce klade důraz především na lidský faktor. Jejím hlavním cílem je přinést informace o této době v jiné podobě, než jsme zvyklí ze strohých učebnicových textů.

2 ČESKOSLOVENSKÉ HOSPODÁŘSTVÍ V 60. LETECH 20. STOLETÍ

Konec 50. let se stal závěrem také 2. pětiletky (1956–1960), která přinesla hospodářskému vývoji země značně vysoké a meziročně vyrovnané přírůstky makroekonomických veličin. (Průcha, 2009) Podle Geršlové a Sekaniny (2002) byly výsledky hospodářského vývoje však poměrně přeceňovány, což se promítlo do vytváření 3. pětiletého plánu na období let 1961–1965, který je dle odborné literatury označován jako plán ekonomické katastrofy.

Druhá pětiletka přinesla Československu kladné výsledky plánovaných úkolů a viditelným specifickým byla velká dynamika hospodářského růstu, kdy se průměrný roční přírůstek národního důchodu¹ zvyšoval o 7 %, čímž Československá republika převyšovala mnoho nejvyspělejších zemí světa. (Geršlová a Sekanina, 2002)

Po XX. sjezdu KSSS, který se konal v roce 1956, se v Československu rozvířila otevřenější diskuze o stavu ekonomiky a zaměření další hospodářské politiky a nejen to. Na zmíněném sjezdu byl odsouzen kult osobnosti Josifa Vissarionoviče Stalina, což konzervativní vedení Československa nečekalo. Prvotní záměr vedení přejít mlčením výsledky XX. sjezdu KSSS se nepovedl, neboť Chruščovovo vystoupení na tomto sjezdu mělo velký ohlas a pod tímto tlakem bylo vedení nuceno diskutovat o „*kultu osobnosti a fenoménu stalinismu i v rámci KSČ*“. (Rataj a Houda, 2010, s. 159)

2.1 Zemědělství

Koncem druhého pětiletého plánu se také chýlil k závěru proces kolektivizace zemědělství, jehož úkolem bylo zlikvidovat a sjednotit soukromé zemědělství na kolektivní formu výroby v podobě jednotných zemědělských družstev (JZD).

Vývoj zemědělství zřetelně ovlivňovaly dvě etapy. Ta první zachycuje období do roku 1965, výjimku tvoří období 1949–1950, kdy převažuje pomalý růst zemědělské výroby. Důvodem byl zejména velký odliv pracovních sil, dále to byly problémy s plným využitím půdního fondu či nekvalifikované vedení družstev a státních statků. Druhá etapa se formuje od roku 1966 do 1989 a jejím znakem je dynamický vzestup zemědělské výroby, kdy se zvyšoval například stupeň soběstačnosti v potravinách a zemědělství se stalo přitažlivým

¹ Národním důchodem se rozumí nově vytvořená hodnota, která se nachází v hmotných statech vyrobených ve sledovaném roce v odvětvích výrobní sféry. (Průcha, 2009, s. 390)

oborem také pro mladé lidi. Dalším pozitivním jevem bylo zlepšování kvalifikace pracovních sil. (Průcha, 2009)

Druhá pětiletka svým obdobím spadá do pomalého růstu zemědělství a měla za úkol splnit hned dva nemalé cíle: dovršit přeměnu přechodného období od kapitalismu k socialismu a dále dokončit budování materiálně technické základny socialismu. Pod posledním pojmem se v podstatě ukrývají strojní a traktorové stanice (STS). (Historická statistická ročenka ČSSR, 1985) Úkolem STS bylo obstarávat práci pro družstva za úplatu. Fungovaly v období, kdy byl nedostatek zemědělských strojů a soukromí rolníci ani jednotná zemědělská družstva neměli finance na jejich nákup. Díky STS rostla produktivita práce v zemědělství a také se zapříčinily o vyškolení kvalitních pracovníků. (Průcha, 2009)

V průběhu let 1959–1960 docházelo k dokončení kolektivizace zemědělství, zároveň však klesaly pracovní síly a to ve velké míře. Ročně odešlo z tohoto oboru až 100 tisíc pracovníků, což se naopak projevovalo v průmyslu a stavebnictví, kde pracovníky přitahovaly vysoké mzdy. (Průcha, 2009)

Tabulka 2.1: Sociální složení obyvatelstva v procentech

<i>Profese</i>	<i>1930</i>	<i>1950</i>	<i>1961</i>	<i>1970</i>	<i>1979</i>
<i>dělníci</i>	57,3	58,4	56,4	60,1	61,6
<i>zaměstnanci</i>	6,6,	16,4	27,9	27,4	28,9
<i>družstevní rolníci</i>	-	0	10,6	9,4	7,7
<i>ostatní družstevní výrobci</i>	-	0	1,2	1,7	1,6
<i>drobní a střední rolníci</i>	22,2	20,3	3,5	1,2	0,5
<i>drobní řemeslníci a živnostníci</i>	8,2	3,6	0,3	0,1	0,1
<i>podnikatelé a svobodná povolání</i>	5,5	3,1	0,1	0	0

Zdroj: Vlastní zpracování dle Fakta a argumenty, s. 12

2.2 Průmysl

Oblast průmyslu patřila od konce druhé světové války do roku 1989 k rychle se rozvíjejícím a nejvýznamnějším komoditám sekundární sféry ekonomiky i celého národního hospodářství v tehdejším Československu. Podle Průchy (2009) mělo také toto odvětví průmyslově agrární strukturu, v níž průmysl značně převažoval.

V této práci se však budeme zabývat obdobím šedesátých let, a proto bereme v potaz procentuální vyjádření druhého pětiletého plánu, kdy průmysl vzrostl o 66,4 %. Toto číslo převyšuje dokonce i původní plán stanovený na 54 %. Na Slovensku dosáhl dokonce až 71,2 %. (Geršlová a Sekanina, 2002)

V první polovině šedesátých let však mělo Československo, ve srovnání tempa růstu průmyslové výroby s vyspělými tržními ekonomikami, nejnižší procentní přírůstky výroby v Evropě, a tím pádem se mezinárodní pozice průmyslu v tehdejším státě značně oslabila. (Průcha, 2009) Koncem padesátých let a v období 1966–1968 postavení průmyslu dominovalo vysokými hodnotami jako rychle se vyvíjející a vyspělé západní ekonomiky, například Itálie, Francie, SRN, Nizozemí či Rakousko.

Průmyslová výroba byla statisticky udávána jako hrubá výroba². Průcha (2009) ve své publikaci také uvádí, že v rozmezí dvaceti let (1948–1968) se u nás navýšila hrubá průmyslová výroba šest krát při průměrné hladině 9% ročního přírůstku. Podíl průmyslu na celkové zaměstnanosti v tomto období vzrostl z 30 % na 39 % a také tvořil rozhodující část vývozních komodit. Při dovozu si nárokoval a posléze také odebíral jeho většinu. Značná část investičních prostředků byla v rozmezí třech pětiletok (3., 4. a 5. v pořadí) vkládána právě do průmyslu, který se také ve vymezeném období podílel na národním důchodu hodnotami mezi 59 a 69 procenty. „Z finální produkce průmyslu tvořily v roce 1968 dodávky pro vnitřní obchod 49 %, na vývoz směřovalo 32 %, na investice 8 % a zbývajících 11 % mělo jiné určení.“ (Průcha, 2009, s. 441)

Největší dynamický vzestup zaznamenával průmysl chemický a strojírenský, včetně elektrotechniky a nejmenší přírůstky vykazoval dlouhodobě průmysl textilní, papírenský, polygrafický a potravinářský.

² Hrubá výroba jako tehdejší ukazatel zahrnoval hodnotu dohotovených výrobků a polotovarů určených k odbytí plus produkci sloužící k vlastním investicím či k vlastní neprůmyslové činnosti, čímž se rozuměl například technický rozvoj, výstavba podnikových bytů nebo vedlejší zemědělská činnost. (Průcha, 2009)

2.3 Rozsypalova reforma

V důsledku kritiky poválečného sovětského modelu řízení a centrálního plánování ekonomiky podniků, byla snaha změnit tuto danou strukturu pomocí ekonomické (tzv. Rozsypalovy) reformy. Průcha (2009) tuto reformu, která probíhala v letech 1958–1960, definoval ve třech etapách.

První etapa znamenala **reorganizaci podnikové sféry**. Vznikaly výrobní hospodářské jednotky (VHJ), na které bylo delegováno část řízení podniku a také reprezentovaly podstatnou část nebo rovnou celý výrobní obor. Tímto krokem došlo v roce 1958 k decentralizaci ústředního řízení. V této době byly totiž zrušeny hlavní správy na resortních ministerstvech, jejichž činnost spočívala v řízení a plánování národních podniků.

Podstatným bodem této reformy se stal její druhý krok, což byla změna plánování v centru a podnicích a nový způsob tzv. hmotné zainteresovanosti podniků jako celku i jednotlivců. Toto opatření spočívalo převážně v tom, že v rámci plnění převzaté pětiletky měly VHJ volnější přístup, neboť si samy sestavovaly vlastní pětileté plány, samozřejmě s ohledem na směrnice ústředních orgánů. Výsledky byly poté porovnány a „doladěny“ s instrukcemi ústředních orgánů tak, aby byly vyváženy proporce celistvého plánu.

Hmotná zainteresovanost podniků spočívala v motivaci pro ně samotné. Dlouhodobé normativy hmotné zainteresovanosti byly nástroje, které měly vytvořit volný prostor pro jejich vlastní rozhodování. Tímto byla zajištěna jistota, že podniky budou moci používat výsledky svého podnikání dle své vlastní představy a nebudou jim tyto finanční rezervy odčerpány, jak tomu bylo za direktivního systému. Tímto aktivita podniků značně vzrostla.

Posledním krokem byla přestavba mezd a prémiové soustavy, která měla za úkol zvýšit činnost centrálně stanovených mzdových tarifů, jenž zůstaly od roku 1945 nezměněny. (Geršlová a Sekanina, 2002)

Podle Průchy (2009) nebyl tomuto pokusu o změnu ekonomického systému věnován dostatečný čas a prostor, který by umožnil osvědčení reformy v praxi. Základem úspěchu byl totiž předpoklad dobrého vývoje v plánovaném období pěti let, což se nepodařilo, neboť třetí pětiletka se rozpadla mezi léty 1961–1962. Hospodářství bylo poté řízeno ročními operativními plány. Tímto se od této reformy v průběhu roku 1961 upustilo a hospodářství se vrátilo opět do područí centrálního řízení.

2.4 3. pětiletý plán (1961–1965)

Příprava třetího pětiletého plánu – „*plánu ekonomické katastrofy*“ (Rataj a Houda, 2010, s. 170) – začala již od roku 1958. Toto období se vyznačuje **zpomalením hospodářského růstu**. Dne 17. listopadu 1960 Národní shromáždění schválilo zákon o pětiletém plánu. Bylo to tedy černé na bílém. Důležitý však byl fakt, že veškerá očekávání od plánu byla velmi nadhodnocená. Příčinou byla dosavadní euforie z výsledků druhé pětiletky, pro vedení KSČ to znamenalo značný úspěch poválečného vývoje tehdejší ekonomiky. Také byla završena éra budování základů socialismu – vítězství socialismu v Československu. (Rataj a Houda, 2010) Roku 1960 byla vydána nová ústava, kde byl zakomponován nový název tehdejší republiky se změnou na **Československou socialistickou republiku (ČSSR)**.

To vše bylo zárodkem maximalistických představ o dosažitelných cílech hospodářského vývoje v 60. letech. Již zmíněný pětiletý plán stanovil vysoké tempo hospodářského růstu, vzestup výkonnosti ekonomiky a také měla být zkrácena pracovní doba. Již v prvním roce trvání plánu bylo jasné, že realita je vskutku jiná. Hospodářský růst využíval především extenzivní faktory, které se pochopitelně velmi brzy vyčerpávaly. Také se velmi ostře projeví jejich hranice, mezi které byla řazena podle Průchy (2009) například bariéra surovinová, materiálová, krmivová, dovozní, investiční a pracovních sil.

Tabulka 2.2: Úpravy odbytových cen vybraných zemědělských produktů při přechodu na jednotné ceny (v Kč za 1 tunu)

Výrobek	Ceny před reformou			Ceny v roce 1960	Zvýšení v %
	výkupní	nákupní	průměr		
<i>pšenice</i>	1 000	2 100	1 119	1 350	21
<i>brambory</i>	306	612	332	430	30
<i>cukrovka</i>	132	309	161	190	18
<i>jateční skot</i>	5 650	9 770	7 130	8 000	12
<i>Jateční prasata</i>	6 050	13 950	8 950	11 000	23
<i>mléko (hl)</i>	110	230	156	180	15

Zdroj: Vlastní zpracování dle Průcha, 2009, s. 440

Co se týče zemědělské produkce, byl i v tomto případě celostátní plán značně nadhodnocen a ovlivněn optimistickými očekáváními. Třetí pětiletý plán měl přinést zrychlení růstu zemědělské produkce po dovršení procesu kolektivizace. Ovšem na samotném začátku plánu se už kumulovaly nedostatky investičně náročných úkolů modernizačního i rozvojového charakteru, které byly pro zemědělskou činnost nesplnitelné.

Zemědělská výroba zaostávala a přes veškerou snahu se bohužel tento stav nepodařilo překonat. Také struktura investic se nepodobala požadavkům, které byly určeny vědecko-technickou revolucí, jež pozvolna ovlivňovala i ČSSR. Všeobecný útlum investiční výstavby v českých zemích zůstal v ročním průměru let 1961–1965 pod úrovní roku 1960. Na Slovensku investiční výstavby přesáhly objem úrovně z roku 1960 jen o 10 %.

Zahraniční obchod také utrpěl jisté ztráty při plánování pětiletého období. Nebyly totiž vzaty v úvahu jeho změněné podmínky, konkrétně šlo o zmírnění mezinárodního napětí, které vedlo k omezení diskriminačních opatření. Socialistické státy mohly nakupovat na Západě více strojů a zařízení, což pro Československo znamenalo velkou ztrátu. Patřilo totiž k monopolním dodavatelům strojů a investičních celků do zemí RVHP³ a soutěžit o tuto pozici se Západem byla pro ČSSR utopie, především v technické úrovni výrobků.

2.5 4. pětiletý plán (1966–1970)

Nízký rozvoj hospodářství z předchozích let dal podnět pro základní směrnici z roku 1965, kdy lednové plénium UV KSČ rozhodlo, že se v dalším hospodářském vývoji musí zdokonalit centrální plánovitě řízení. Pro tento pětiletý plán byly nastaveny úkoly, které měly zdokonalit růst: národního důchodu o 22–24 %, čisté produkce průmyslu o 28–30 %, hrubé zemědělské produkce o 15 %, tržní zemědělské produkce o 19 %. (Kazimour, 1980)

Pro tuto pětiletku bylo plánování zaměřeno především na zvýšení úrovně a podílu produktivity práce, zabezpečení efektivnosti a udržení optimálního přírůstku národního důchodu. V rámci změny struktury národního hospodářství byl brán ohled především na oblast průmyslové výroby. Významnou roli mělo stavebnictví a strojírenství, neboť se v nich nacházela hlavní tepna investiční výstavby.

Na základě těchto plánů nebyly vždy vyvozovány správné závěry, a tak vývoj tohoto období směřoval ke krizi řídicí soustavy. Podle Kazimoura (1980) se v poválečné historii stal tento vývoj nejvážnějším krizovým obdobím v tehdejší poválečné historii.

„Pro posouzení 4. pětiletky je účelné rozdělit vývoj na tři ucelené časové úseky:

- 1. období 1966–1967, kdy se ještě projevovalo jednotné řízení ekonomiky, i když pronikaly již některé inflační tendence;*

³ „*Rada vzájemné a hospodářské pomoci – mezistátní ekonomická organizace bývalých socialistických zemí, založená moskevskou dohodou v lednu 1949 šesti zeměmi – Československem, Bulharskem, Maďarskem, Polskem, Rumunskem a SSSR. [...] Cílem RVHP bylo koordinovat vědecko-výzkumnou, výrobní, investiční a obchodní spolupráci členských zemí.*“ (Gersšlová a Sekanina, 2003, s. 302)

2. období 1968 a první polovina 1969, kdy došlo postupně k úplně živelnému vývoji s inflačními tendencemi v důsledku pravicově oportunistických koncepcí ekonomiky;
3. období 2. pololetí 1969 a rok 1970, které je charakterizováno nástupem k obnovení vedoucí úlohy strany a státu v ekonomice a obnovení úlohy plánu.“ (Kazimour, 1980, s. 84)

Každé z těchto období se vyznačovalo určitými naplněnými hodnotami. V prvním období se národní důchod zvýšil o 14,8 %, byla provedena přestavba velkoobchodních cen, kdy se cenová hladina zvýšila z 20 na 30 % a mnohé další procentuální posuny týkající se mezd a investic.

Druhé období se neslo v ekonomicky a následně i politicky nepříznivém duchu. „*Ideová oportunistická ofenzíva, která stavěla podnik do role samostatného, nikým neomezovaného činitele, způsobila prosazování dílčích a místních zájmů, tlak na mzdy a na ceny. Vedlo to k uvolnění plánovací kázně, k rušení a svévolné změně výrobních programů, do nichž byly zařazovány výhodnější a rentabilnější výrobky.*“ (Kazimour, 1980, s. 85) Mezi nejvážnější problémy patřil neregulovatelný růst peněžních příjmů obyvatel, který se vyhoupl o 25 %, tj. o 42 mld Kčs. Toto období se prakticky promítlo do všech oblastí národního hospodářství. Levné zboží už nebylo na trhu k dostání, protože se vyrábělo zboží pouze ve vyšší cenové kategorii. Byly tak postiženy domácnosti s nižšími příjmy na osobu – rodiny s dětmi a důchodci.

Třetí období bylo ve znamení nového vedení ÚV KSČ a řešení nově vzniklých problémů. Začal se připravovat plán pro rok 1970, přičemž se bral ohled na větší zásobování obyvatelstva a v investiční oblasti bylo potřeba, aby se dosáhlo vyrovnanosti platební bilance. Následující průběh roku 1969 ukázal, že tyto plány a opatření jsou účinné, neboť se zrychlilo tempo růstu průmyslové výroby. „*Zastavil se inflační vývoj, vnitřní trh se stabilizoval, zlepšovala se situace v zahraničním obchodě. [...] Růst produktivity práce opět byl hlavním činitelem, který zabezpečoval dynamiku národního hospodářství. Přitom životní úroveň obyvatelstva dále rostla.*“ (Kazimour, 1980, s. 87)

2.6 Šikova ekonomická reforma

Druhá polovina šedesátých let se odehrávala ve víru očekávání. Ekonomická reforma, která vnesla do tehdejší společnosti demokratičtější smýšlením, neupustila od základů

socialistické či komunistické ideologie. Byla to snaha otevřít ekonomiku trhu a „*prosadit tak demokratický centralismus v řízení národních ekonomik.*“ (Průcha, 1996, s. 114) V dubnu 1965 proběhlo vyhlášení a ověřování nové soustavy ve 440 organizacích. O rok později bylo přijato rozhodnutí o urychlení realizace nové soustavy. Jeden z důvodů dynamického růstu zemědělské výroby bylo přijetí progresivních opatření, díky kterým se zemědělství měnilo na stabilizující faktor národního hospodářství.

Tato reforma byla realizována v letech 1966–1968 a měla samozřejmě také vliv na atmosféru politického života, která se odrazila ve společnosti. Měla přinést a upevnit tak větší samostatnost podnikům. (Geršlová a Sekanina, 2003) Systém této reformy spočíval v odvodech prostředků z hrubého důchodu a mezd do státního rozpočtu. Podniky se také měly financovat ze svých vlastních vytvořených zdrojů. Aby byla zachována jednotnost odvodů, byl zaveden jednotný systém velkoobchodních cen pro zachování stejných podmínek.

Omezení přímých stranických zásahů do reformního aparátu bylo požadovanou podmínkou. Větší nároky se však kladly na zvýšení pracovních sil do funkcí řízení podnikové sféry. Pražské jaro 1968 – období, kdy se tato reforma značně prohloubila a získala si své umístění v tehdejšímu systému. V roce 1969 od ní bylo pomalu upuštěno a v květnu téhož roku „*byla hospodářská reforma označena za neslučitelnou se socialistickým hospodářstvím.*“ (Geršlová a Sekanina, 2003, s. 369)

3 SOCIÁLNÍ POLITIKA A ŽIVOTNÍ ÚROVEŇ OBYVATELSTVA V 60. LETECH MINULÉHO STOLETÍ

Na začátku této kapitoly je velmi důležité nastínit stěžejní pojem „životní úroveň“. Avšak není to tak jednoduché, jak se na první pohled zdá. Podle Sovy (1978) vede většina autorů spor o obsah tohoto termínu z důvodu různého rozlišování významu úrovně či způsobu života.

Životní úroveň ovlivňuje bezesporu způsob existence člověka a lidské společnosti vůbec. Dá se říci, že kategorie *životní úroveň* a *způsob života* poněkud splývají. Sova (1978) ve své publikaci také uvádí, že pojem „úroveň“ zvýrazňuje více kvantitativní stránky a „způsob“ spíše kvalitativní formy života. Někteří autoři chápou životní úroveň jako součást životního způsobu.

Podle Sovy (1978, s. 16) lze tento pojem definovat následovně: „*Stupeň uspokojování životních potřeb lidí a souhrn podmínek vyplývajících ze společenských vztahů, za nichž jsou tyto potřeby uspokojovány.*“ Tato definice je však stále příliš obecná. Pokud jde o užší – ekonomický – pojem životní úrovně, je třeba nahradit část definice *uspokojování potřeb* pojmem *spotřeba*. Pro socialismus však toto chápání může znamenat nebezpečí, které tkví ve vymezení životní úrovně jen jako hmotného blahobytu. Mnohdy jsou opomíjeny různé sociální podmínky, kdy mnohé z nich lze převést na číselné údaje. Například délka pracovní doby, dovolených, bezplatnost části služeb. „*Tyto podmínky jsou přitom nejen nerozlučným atributem socialistického společenského systému, ale předurčují další prvky životní úrovně obyvatelstva (formy a velikost příjmů, nároky na statky a služby ze společenských fondů spotřeby atd.)*“ (Sova, 1978, s. 18)

Dalo by se říct, že životní úroveň byla v první polovině šedesátých let chápána jako „*hmotné uspokojování potřeb obyvatelstva*“. (Sekanina, 2005, s. 78) jinými slovy šlo o rozvoj materiálního zajištění a ustálení existenčních a sociálních jistot.

Kvalitu životní úrovně lze rozlišit přes *proces uspokojování vlastních potřeb*. „*Potřeby představují člověka jako přirozenou bytost v tom smyslu, že je součástí přírody, která je vázána na ostatní přírodu svými existenčními potřebami.*“ (Sova, 1978, s. 15)

Potřeby obyvatelstva byly uspokojovány vedle mezd, platů, naturálních odměn členů JZD či sociálních příjmů také z tzv. společenských spotřebních fondů, což byly sociální a peněžní dávky či služby poskytované zdarma. „*Zatímco osobní spotřeba vzrostla v období let*

1961–1965 podle tehdejších oficiálních údajů o 15,8 %, společenská spotřeba stoupla o 18,9 %, i když její vykazované přírůstky jsou obtížně kontrolovatelné.“ (Sekanina, 2005, s. 81)

Pod pojmem osobní spotřeba rozumíme „konečné užití hmotných statků a služeb s cílem uspokojit potřeby jedince v oblasti materiální i duchovní“, zatímco společenská spotřeba znamená „v širším významu užití statků a služeb v nevýrobní sféře ekonomiky; v užším smyslu spotřeba obyvatelstva hrazená ze společenských fondů (např. penze, sociální zabezpečení, dětské přídavky apod.).“ (Geršlová a Sekanina, 2003, s. 257, 347)

3.1 Vývoj životní úrovně v číslech

Pro srovnání životní úrovně si vyčleníme několik základních ukazatelů, které nám ukážou vývoj na počátku a konci šedesátých let. Můžeme vidět⁴ nárůst všech veličin, kdy nejmarkantnější je u společenské a osobní spotřeby a nejmenší pak u růstu životních nákladů. Co je to osobní a společenská spotřeba je uvedeno výše. Mezi další parametry patří reálné příjmy (tj. příjmy očištěné od inflace) a reálné mzdy obyvatelstva a nakonec životní náklady dělníků a zaměstnanců.

Pod reálnou mzdou si můžeme podle Geršlové a Sekaniny (2003, s. 305) představit částku, „která vyjadřuje, jaké množství výrobků a služeb si může občan koupit za svůj výdělek (nominální mzdu) při daných maloobchodních cenách.“ Dalším ukazatelem jsou životní náklady, což je „úhrn výdajů jednotlivce nebo domácnosti na nákup spotřebních předmětů a služeb (např. potraviny, ošacení, otop, bydlení), vyjádřený v penězích.“ (Geršlová a Sekanina, 2003, s. 453) Tento ukazatel se používá při analýzách životní úrovně populace a k jeho zjištění se používá spotřební koš.

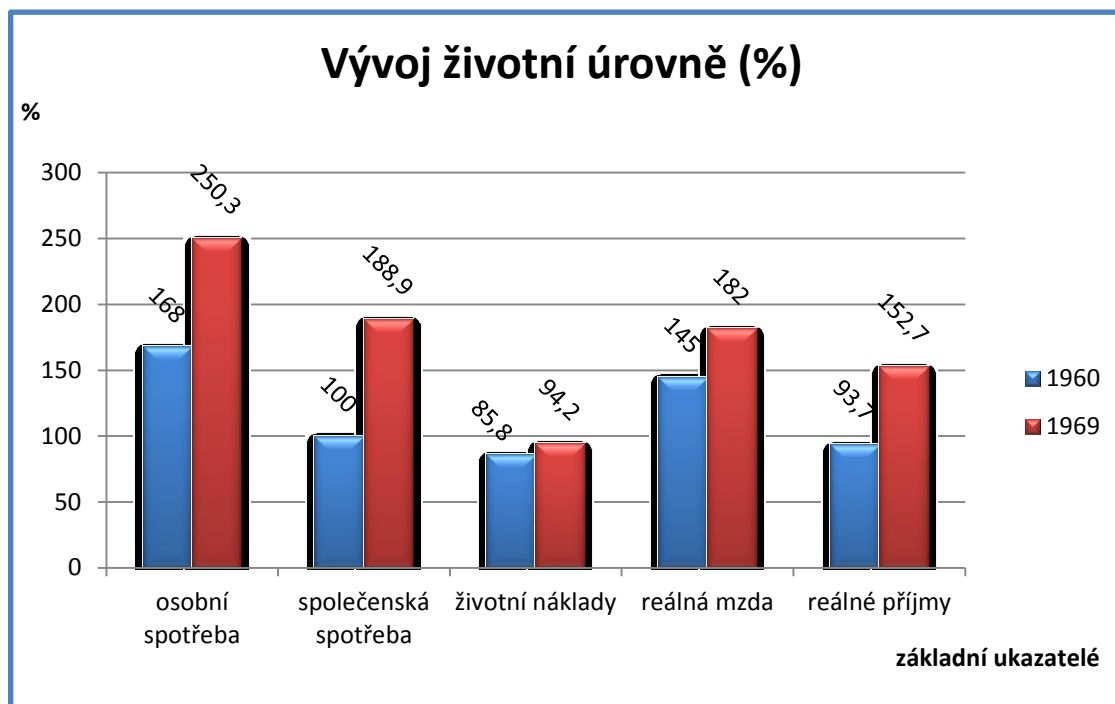
Podle Průchy (2009) životní náklady jen mírně stoupaly – toto tvrzení nám dokazuje také jediný pohled na *graf 3.1*. Zdražování však probíhalo pouze skrytou cestou, a to vyřazováním sortimentu zboží, které vykazovalo nižší ceny. Bohužel byl tento čin nahrazen dražšími výrobky, které nesly nálepku inovace, ale jejich kvalita rozhodně nevzrostla. Především u uzenin, másla a mléka bylo dokonce zaznamenáno zhoršení norem kvality.

Zde se potvrzuje fakt, že se životní úroveň během tohoto desetiletí sice zvyšovala, ale správně by se měla vyvíjet v souladu s tvorbou zdrojů. Nicméně podle Sekaniny (2005) růst životní úrovně ve finále předstihoval jejich tvorbu, což vedlo ke vzniku značných problémů. Tehdejší ekonomika na tento fakt však nebyla schopna pružně reagovat. A tak se paradoxně

⁴ Viz *graf 3.1*

kvalita a tempo růstu životní úrovně po roce 1961 značně snížily. Další vývoj, a zároveň pozitivní posun v životní úrovni, se po roce 1964 odehrával v souvislosti „s přesuny ve struktuře příjmových skupin a s nástupem nové mladé generace do společenského života.“ (Sekanina, 2005, s. 83)

Graf 3.1: Vývoj životní úrovně v procentech – vybrané indexy základních ukazatelů

Zdroj: Vlastní zpracování dle HSR 1985, s. 349.

3.2 Sociální politika státu

Dostáváme se k pojmu sociální politika, který úzce souvisí s životní úrovní obyvatelstva. „Souhrn činností a prostředků k realizaci sociálního programu státu, případně prosazení sociálněpolitických požadavků.“ (Geršlová a Sekanina, 2003, s. 341) Které činnosti spadají do sociální politiky? Především jsou to otázky zaměstnanosti (nezaměstnanosti), získávání kvalifikace, ochrany zdraví při práci, mzdová politika, zdravotní péče, důchodové zabezpečení a další.

Podle Krebse (2010) znamená sociální politika v širším měřítku jednání státu v sociální oblasti s cílem ovlivnit životní úroveň obyvatelstva. Prostřednictvím nástrojů a opatření zabezpečuje a zkvalitňuje výše zmíněné oblasti.

„V socialistických zemích se měnilo společenské klima. Optimismus z konce 50. let vystřídala nejistota, sílila kritičnost a v několika zemích včetně Sovětského svazu došlo

k výměně vládnoucích politických garnitur. Zpomalení dynamiky hospodářského růstu vyvolávalo naléhavou potřebu ekonomických reforem. Byly zahajovány kolem roku 1965 a proti minulým reformním pokusům kladly větší důraz na řešení sociálních problémů.“ takto zhodnotil Průcha (2009, s. 623) základní rysy socialistického vývoje v šedesátých letech.

Konkrétně naší sociální politice a životní úrovni v 60. letech bylo věnováno více pozornosti, protože si všichni pamatovali sociální krizi a chyby z 50. let. Hospodářský růst na počátku 60. let nebyl moc příznivý, což se také projevilo v celkovém smýšlení. Prvním krokem k nápravě nejen ekonomické situace se tak nutně stala myšlenka celkové změny systému a sociální reformy. Hospodářská situace, resp. dynamika růstu Československa se na začátku 60. let značně zhoršovala a některé změny byly nutné. (Průcha, 2009)

Podle Rataje a Houdy (2010, s. 171) vstupovala Československá socialistická republika do šedesátých let, co se sociální sféry týče, takto: *„Do roku 1960 byly vyřešeny sociální problémy minulosti. Obyvatelstvo bylo zaměstnáno, nasyceno a ošaceno. R. 1957 byla snížena důchodová hranice žen na 55 roků a mužů na 60 roků. Některé kategorie důchodu byly zvýšeny. Pracovní doba byla zkrácena na 40 hodin týdně. Další experimentování v tomto ohledu muselo být zastaveno. [...] V oblasti sociálního zabezpečení se komunistické Československo zařadilo mezi vyspělé státy světa. Hlavním prostředkem růstu osobní spotřeby se stalo zvyšování nominálních mezd. Více než polovina občanů dosáhla průměrné a nadprůměrné životní úrovně a věřila v její další vzestup. Čtvrtina občanů nedosahovala životního minima. Jednalo se o některé kategorie důchodců a rodiny s více dětmi. [...] I tradiční opory režimu byly však nespokojeny s nivelizovanou kvalitou života, s úzkou nabídkou zboží, služeb a bytovou nouzí. R. 1961 nemělo 12,8 % domácností svůj vlastní byt. 61,2 % bytů mělo úroveň čtvrté kategorie.“*

3.3 Sociální aspekty ekonomické reformy

„Československá ekonomická reforma koncipovaná a zčásti realizovaná v 60. letech měla dalekosáhlé hospodářské, politické a sociální důsledky. Vznikala jako plod hlubšího poznání, ale postupně přerostla ve spontánní politickou aktivitu, která zasáhla všechny vrstvy společnosti.“ (Průcha, 2009, s. 624)

Šedesátá léta lze podle Průchy (2009) ze sociálně-ekonomického hlediska dělit na několik etap:

- do roku 1962 setrvaly tendence z minulých let,
- období 1962–1963 se neslo v duchu stagnace ekonomiky a následovalo ukončení první ekonomické reformy,
- v roce 1965 byl přijat program další reformy a tím se zavedlo první opatření, které se zaměřovalo na tržní regulaci hospodářských procesů. Tento krok se promítl také do sociální sféry v oblasti mezd a zaměstnanosti a sociální reforma plánovala zásahy do přerozdělovacích procesů,
- 1968 – rok, který se zapsal do dějin nejen vyvrcholením reformního procesu, který se pak na dva roky zastavil.

Rok 1963 se stal jistě prvním hrozbou hospodářské sféry, neboť značně poklesly makroekonomické veličiny poprvé od konce války. Nadsazené vládní ambice v ekonomické oblasti způsobily zhroucení třetí pětiletky v roce 1962, a navíc trpěl tento rok nedostatkem také v oblasti uhlí, elektřiny, vajec, masa a mléčných výrobků. (Rataj a Houda, 2010)

Podle Rataje a Houdy (2010) se výše cen potravin a výrobků v průběhu šedesátých let neměnila a tyto komodity byly státem uměle dotované. Zřídka docházelo u určitých druhů výrobků k jejich snižování, například cena rozhlasového přijímače se v tomto období snížila z **1 400 Kč** na **1 175 Kč**. Ke konci desetiletí se však změnil ty ceny, které měly odstranit státní dotace, jež měly špatný vliv na celkový obraz cen na světových trzích. Ceny, které se v daném období zvyšovaly, se týkaly výrobků a služeb, naopak tomu bylo u motorek, čisticích prostředků a části textilu a obuvi. Co se však neměnilo a bylo státem dotované (tím pádem jejich cenová stabilita zůstala zachována) byly základní druhy potravin, oděvy a obuv pro děti, teplo, nájemné, vodné, elektřina, plyn, dělnické a žakovské jízdné, 7° a 10° pivo v obchodní síti. (Rataj a Houda, 2010)

„Napětí mezi potřebami a zdroji přispělo k tomu, že i odpůrci oslabení direktivního plánování byli z obav před sociálními a politickými riziky hospodářského poklesu nuceni připustit změny. Vládní garnitura pociťovala ohrožení svých pozic v případě, že by se nepříznivá situace prodlužovala.“ (Průcha, 2009, s. 625) Tento stav spolu s proreformní atmosférou přispěl ke startu další ekonomické reformy, o které již bylo zmíněno výše.

Hospodářské a sociální problémy první poloviny 60. let však měly pozitivní vliv na vývoj samotné společnosti, protože otevřely možnost hledání východisek z již vzniklé situace. Také se rozproudily otevřenější diskuze k reformním návrhům, které byly akceptovány i na vyšších postech.

*„Obrat nastal i ve vztahu centrálních orgánů k sociální politice. Úvahy o její nepotřebnosti ze začátku 50. let patřily minulosti a naopak se projevovaly náznaky její renesance. Při ÚV KSČ byla vedle Hospodářské komise zřízena v roce 1963 i **Komise pro otázky životní úrovně**. Projednávala problematiku mzdové politiky, společenské spotřeby a celkové životní úrovně. [...] V roce 1968 byla Komise pro otázky životní úrovně zrušena.“* (Průcha, 2009, s. 626) Dalším legislativním krokem bylo přijetí **Zákoníku práce**, který vstoupil v platnost 1. ledna 1966 a zachycoval první komplexní normu pracovního práva, která odpovídala sociální reformě. Mimo jiné posiloval samostatnost podniků a tím samozřejmě také účast jejich pracovníků na rozhodování nejen o mzdových otázkách.

Metody ekonomické reformy však nebyly připsány do sociální sféry, neboť vyvstaly obavy ze sociálních důsledků, kdyby se volná ruka trhu promítla do oblasti zaměstnanosti. Centrální regulace zaměstnanosti a mezd v návrhu zásad ekonomické reformy tak byla dočasně zachována. Tato stabilita byla přísně střežena, neboť jednou z podmínek úspěchu této reformy bylo právě ekonomicky a sociálně přijatelné řešení mzdových otázek.

Průcha (2009) tvrdí, že po pozitivních zkušenostech bylo, v rámci ověřování některých prvků ekonomické reformy a jejich záměrů, schváleno urychlení ekonomické reformy od roku 1967. Tento návrh počítal s tím, že posílí vliv růstu mezd na rozvoj výroby, s politikou denivelizace a se zmírněním přezaměstnanosti v průmyslu. *„Bylo konstatováno, že udržování nevelkého rozptylu výdělků od průměrných mezd se stalo brzdou růstu produktivity práce, a že nivelizace podporuje neracionální růst zaměstnanosti.“* (Průcha, 2009, s. 628)

Tímto návrhem bylo odsuzováno vytváření mzdového stropu, který vyvolával v podvědomí obyvatel pocit umělého stlačování mezd.

Komplexní projekt sociální reformy zajišťuje dokument *Hlavní aspekty sociální politiky* při uplatnění změn ekonomického řízení, který v roce 1966 projednala *Komise pro otázky životní úrovně*. Tento dokument řešil předchozí sociální politiku s kritickým náhledem a sestavil další postup v dané sociální oblasti. Hlavním cílem bylo, aby se sociální politika stala aktivním nástrojem, který bude usměrňovat chování ekonomických subjektů a to vše pod záštitou nastoupené reformy. Podle Průchy (2009, s. 628) se *„za hlavní cestu růstu životní úrovně pokládal vzestup mezd a platů.“* Také měly být postupně odstraňovány cenové deformace, které vznikly sociálními dotacemi. V průběhu reformy měly být překonány tyto

deformace ve službách, především však šlo o jejich odstraňování u maloobchodních cen, kde oslabovaly stimulační úlohu pracovních příjmů a deformovaly strukturu spotřeby.

„Srovnání postupu ekonomické a sociální reformy ukazuje, že koncepce obou reforem respektovala jejich těsnou souvislost. Sociální opatření měla vytvořit příznivé podmínky pro uskutečňování ekonomické reformy. V podstatě šlo o to, aby byl překonán stav, kdy ekonomika suplovala sociální politiku, a aby sociální politika přispívala k udržování společenského klimatu příznivého pro realizaci změn i v sociálně citlivých oblastech a k odstraňování zábran stojících v cestě účinnému působení ekonomických stimulů. Tomuto požadavku odpovídala již v roce 1964 zavedená vyšší účast občanů na úhradách některých dotovaných služeb. [...] Omezení dotací zlevňujících některé druhy zboží a služeb mělo být kompenzováno vyššími sociálními dávkami rodinám s dětmi, důchodcům a dalším potřebným skupinám obyvatelstva.“ (Průcha, 2009, s. 629)

Co se týče veřejné sféry školství a zdravotnictví, bylo zdůrazňováno, že financování těchto oblastí je nejvhodnější formou zajištění růstu vzdělanosti a péči o zdraví obyvatelstva. (Průcha, 2009)

V zaměstnanosti také nastaly nové tendence, protože celá šedesátá léta se vyznačovala vývojem v demografické a sociální struktuře populace a zaměstnanosti, v příjmech obyvatelstva a ve způsobu života celé společnosti. Dozrávala nutnost využívat nové zdroje hospodářského růstu, podmínkou byla vyšší úroveň vzdělání obyvatelstva.

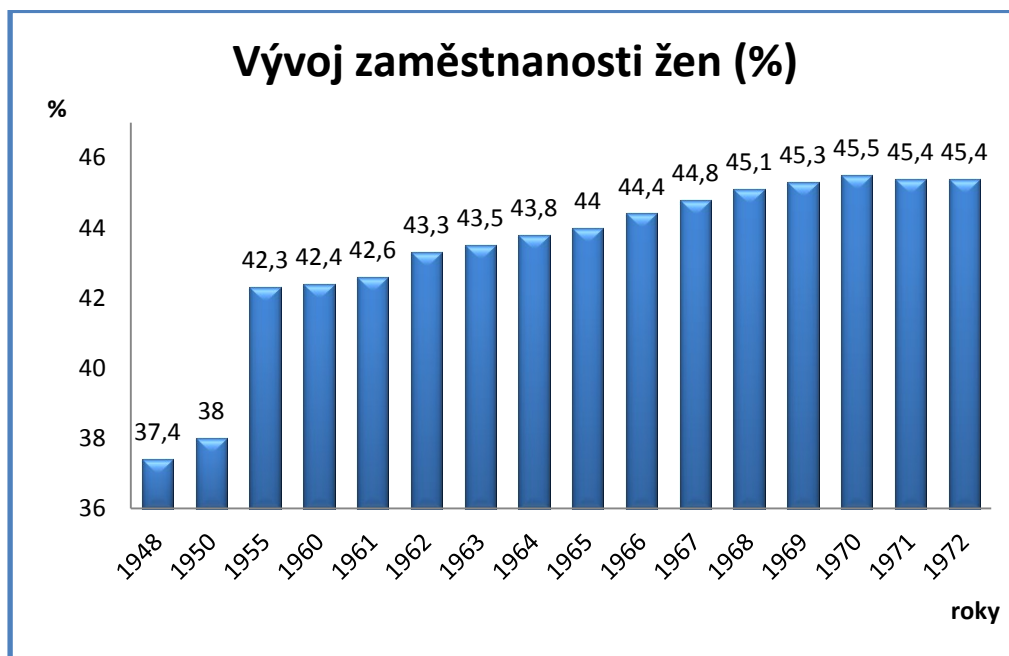
Sekanina (2005) tvrdí, že i když byly extenzivní faktory⁵ na začátku 60. let značně přetěžovány, tak se zaměstnaností to bylo paradoxně naopak. Došlo k velmi zvláštní situaci, kdy bylo dosaženo plné zaměstnanosti, a přitom bylo málo pracovních sil také kvůli snižování ekonomické aktivity starších obyvatel. Tímto byly zdroje pracovních sil prakticky vyčerpány. Do výčtu nových pracovních sil přibyli převážně lidé v poproduktivním věku, uvolnění pracovníci ze zemědělství či nepracující ženy. Konkrétně ty začaly pracovat z důvodu vyššího životního standardu rodin.

Podle Průchy (2009) se v letech 1960–1968 zvýšil podíl pracovních sil na úhrnu obyvatelstva ze 44 na 47 %. Ženy na tomhle čísle měly také svůj podíl, jak už zaznělo výše, jen v období od roku 1961–1968 se počet ženských pracovních sil rozrostl o téměř 470 000, což odpovídalo 70 procentům úhrnného přírůstku pracovních sil. Významným faktem je, že toto procento bylo v českých zemích větší než na Slovensku. A ve druhé polovině 60. let se začalo při výběru lidí do profesních funkcí více přihlížet na jejich kvalifikační

⁵ extenzivní faktory = přidávání nových výrobních kapacit

předpoklady, čímž se mělo zajistit také to, aby byly do vedoucích funkcí přijímány pouze ti uchazeči, kteří splňovali požadavky na toto místo.

Graf 3.2: Vývoj zaměstnanosti žen v procentech

Zdroj: Vlastní zpracování dle HSR, s. 149.

Pravdou také bylo, že se na základě demokratizace celé společnosti změnilo i její dosavadní myšlení a začala se více zajímat o kulturní a politické dění. Tím se zvýšil náklad tisku a časopisů.

3.4 Pražské jaro vs. socialismus s lidskou tváří

Na přelomu let 1967 a 1968 se začalo reformní hnutí dostávat do rozporu s vedením – jak s komunistickou stranou a vládou, tak odbory a organizacemi mládeže. Tento konflikt nabral však celospolečenský ráz, který se prohloubil až do období Pražského jara.

Příchod reformních komunistů k moci započal 5. ledna 1968, kdy „se stal novým prvním tajemníkem KSČ dosavadní první tajemník KSS Alexander Dubček, spjatý svými životními osudy se SSSR více než jeho předchůdce⁶. [...] 5. dubna 1968 byl přijat plenárním zasedáním ÚV KSČ program reformního komunismu ‘Akční program KSČ’. Měl být myšlenkovým počátkem nové generální linie KSČ – modernizační koncepce, jejíž přijetí

⁶ Antonín Novotný

se očekávalo od mimořádného XIV. sjezdu KSČ svolaného na 9. září 1968.” (Rataj a Houda, 2010, s. 215)

Akční program KSČ sliboval napravit oblasti v sociální a mzdové politice, konkrétně růst mezd, nízkých důchodů, prodloužení placené mateřské dovolené, spravedlivější zdanění, zavedení pětítýdenního pracovního týdne, intenzivnější bytovou výstavbu apod. (Rataj a Houda, 2010, s. 218) Také sestavil novou ideu demokratické správy podniku. *„Vytváření demokratických orgánů v podnicích, které měly získat rozsáhlé pravomoci připomínající závodní výbory z prvních poválečných let, se stalo impulzem k zapojení dělnictva do celospolečenského demokratického hnutí.“* (Průcha, 2009, s. 655) Vytvářely se podnikové rady a tyto orgány byly volené zaměstnanci a pokládaly se za součást řídicího mechanismu. Po srpnu téhož roku k těmto podnikovým radám zesílily sympatie občanů.

Slovo socialismus prožívalo celospolečenské obrození, kdy do něj byla vložena důvěra. Společnost vnímala a vítala reformní kroky v naději, že se „polednová politika“ bude vyvíjet stále k lepšímu i co se týče životních podmínek. (Průcha, 2009) Od roku 1965 pravidelně rostl reálný příjem obyvatelstva a optimistické očekávání také dopomohlo k pozitivnímu nadhledu při omezení některých dotací do sociálních služeb. Politická krize však zastínila přijatá sociální opatření, přičemž již v prvních krocích reformy bylo patrné, že tendence poskytují možnosti pozitivního nejen hospodářského rozvoje. Průcha (2009, s. 657) o tomto období tvrdí: *„Byla to neprozkoumaná cesta, jejíž výsledek závisel i na tehdejší poměru vnějších a vnitřních sil. Spontánní projevy občanů na podporu probíhajících změn potvrzovaly, že Pražské jaro nebylo jen bojem o moc uvnitř vládnoucí strany, ale širokým společenským hnutím s přímou účastí obyvatelstva.“*

Naděje ve spojení sociálních jistot v souvislosti s jejich účastí na správě společenských záležitostí – tento fakt byl také potvrzen mnoha činy. Aktivita dělnictva a ostatních zaměstnanců byla jasně viditelná při vytváření a obraně podnikových rad. Pokusy o obranu reformního programu neustaly, ovšem se stále více a *„hlouběji projevovaly náznaky ústupu od nastoupeného kurzu.“* (Průcha, 2009, s. 658)

Duben 1969 znamenal pro řízení státu opět navrácení se k centrálnímu plánování a předreformnímu modelu komunistické strany ve všech oblastech života, čímž skončila veškerá naděje na změnu. Socialismus tak svou lidskou tvář, po dobu dvaceti let, odvrátil od společnosti.

4 OTÁZKY ŽIVOTNÍ ÚROVNĚ OBYVATELSTVA V 60. LETECH 20. STOLETÍ NA STRÁNKÁCH DOBOVÉHO TISKU

4.1 Historické souvislosti

V úvodu této kapitoly nejdříve krátce nastíníme situaci, která se odehrála na mediální scéně v šedesátých letech. Jak je již všeobecně známo, po únorovém státním převratu roku 1948 se komunistická strana ujala jak celkového vedení, tak i řízení a kontroly médií. „*S únorem započal razantní nástup zcela odlišného modelu mediální komunikace. Modelu typického pro totalitní režimy, modelu založeného na jiné společenské funkci a odlišné hospodářské základně médií i na specifickém způsobu jejich ovládání. [...] Charakteristickým rysem tohoto modelu byla snaha maximalizovat kontrolu státní moci (rozhodující politické síly – Komunistické strany Československa) nad průběhem mediální komunikace a podřídit tuto komunikaci právě potřebám státní moci a stranického aparátu.*“ (Končelík, Trampota, 2006, s. 5)

Tenhle výrok jasně znamená, že po celou dobu vlády mocenského monopolu KSČ byla média pod neustálým tlakem a kontrolou. Tento průběh komunistického modelu však značně narušily události roku 1968. „*Během druhé poloviny 50. let se však postupně začalo pozměňovat společenské klima a dochází k politickému uvolňování, které zasáhlo především kulturní život společnosti a uměleckou sféru, ale pronikalo i do každodenního života. Podobně jako v jiných zemích, i v tehdejší Československu začala postupně krystalizovat a nacházet svůj výraz touha po změně politického i životního stylu a po aktivnějším zapojení členů společnosti do rozhodování o jejím dalším směřování.*“ Takto vypadal proces vývoje společnosti, jenž vyvrcholil obdobím Pražského jara 1968. (Bednařík, Jirák a Köpplová, 2011, s. 283).

Byla zde snaha předefinovat tento budovaný model *zákonem č. 81/1966 Sb., o periodickém tisku a o ostatních hromadných informačních prostředcích*⁷. Podařilo se do jisté míry snížit vliv institucionalizovaného dohledu nad médii, nicméně do roku 1968 vstoupil ještě jako silně nastavený, avšak novináři do značné míry ignorovaný. V průběhu pražského jara však nastalo jisté uvolnění, čímž se zvětšil prostor pro novinářskou práci.

⁷ Zákon definoval poslání periodického tisku a ostatních hromadných informačních prostředků, mimo jiné stanovil, kdo a za jakých podmínek mohl vydávat periodický tisk a jaké musí mít náležitosti. Také zaručoval ochranu proti zneužívání svobody projevu, slova a tisku.

„*Tiskový zákon z roku 1966 představuje zásadní liberalizační normu – legalizoval cenzurní instituci a přejmenoval ji na Ústřední publikační správu (ÚPS).*“ (Končelík, 2010, s. 197)

Končelík a Trampota (2006, s. 6) ve své sociálně vědní studii uvádí: „*Předsednictvo ústředního výboru KSČ se nejprve na přelomu února a března 1968 postavilo proti předběžné cenzuře a cenzurní aktivity následně převedlo do pravomoci ministerstva kultury, problematické a již pouze formální existence cenzurní instituce skončila v polovině června a na konci června pak byla cenzura postavena mimo zákon.*“

26. června 1968 přijalo národní shromáždění zákon č. 84/1968 Sb., kterým se mění zákon 81/1966 Sb., o periodickém tisku a ostatních hromadných informačních prostředcích a zakazuje cenzuru.

Počátek srpna 1968 byl v tomhle ohledu pro média jistým vysvobozením, neboť byla osvobozena od dohledu a řízení a KSČ ztratila možnost jim nadále diktovat a korigovat jejich činnost. Nastaly jak obsahové proměny, tak se také rozrůstal jejich vliv na formování veřejného života. Samozřejmě, že média svým jednáním a převzetím role společenské odpovědnosti komplikovala vztah vedení KSČ a sousedních socialistických zemí, avšak konečně seznamovala občany například s programem reformistů, který také podporovala. V tomto období se média nejvíce přiblížila k demokratickému modelu.

Po invazi vojsk Varšavské smlouvy 21. 8. 1968, tím pádem i násilného přerušení reformu započala opět kontrola veřejného života. Cenzura byla obnovena dne 13. 9. 1968 zákonem č. 127/1968 Sb., o některých přechodných opatřeních v oblasti tisku a ostatních hromadných informačních prostředků. Vývoj a postavení médií se razantně změnil, v průběhu podzimu a zimy stále média nepřijímala fakt opětovného ukotvení jejich závislosti na rozhodovací moci KSČ. Totalitní vzorec chování médií se ale s prvními lety normalizace navrátil. (Končelík a Trampota, 2006)

Šedesátá léta byla mimo jiné léta kulturního rozvoje. Nastaly zlomové situace v hudbě, na divadelní i filmové scéně. Móda se neustále vrací s malými obměnami, některé skupiny z tehdejší doby zůstaly pro řadu lidí stále na prvních příčkách jejich osobní hitparády. V následující tabulce 4.1 můžeme porovnat zajímavý vývoj některých odvětví kultury v průběhu třiceti let.

Tabulka 4.1: Vývoj vybraných odvětví kultury

		1937	1948	1960	1970	1975
divadla	scény	52	60	80	83	85
	návštěvníci v mil.	5	9,2	12,8	9,5	9,6
kina	počet	1 838	2 647	3 566	3 496	3 404
	návštěvníci v mil.	84,5	154,3	176,5	114,8	85,9
lidové knihovny	počet	16 647	14 902	14 554	13 553	13 056
	výpůjčky v mil.	17,3	16,8	38,1	51,8	66,6
knihy	počet vydaných knih	6 490	6 640	6 893	6 235	6 965
	výtisky v mil.	32	44,2	51,4	80,1	79,1

Zdroj: Vlastní zpracování dle Fakta a argumenty, s. 77

Podle Wilkeho (2008) se naše mediální systémy značně liší od těch v 60. letech i kvůli technickým příčinám, tak i politickým důvodům. V tomto desetiletí ještě nebyla média tak všudypřítomná. A jejich přehledný počet umožňoval snadnou orientaci a informace nebyly tak zábavného charakteru. Účinek médií se zvyšoval také díky televizi.

4.2 Přehled dobového tisku

Po převratu v únoru roku 1948 bylo zrušeno dost významných titulů, například časopis Akord a Listy. Také zanikl sociálnědemokratický tisk, když se v červnu téhož roku sloučila KSČ s ČSSD a naposledy vyšel deník, který měl dlouhodobou tradici, a to Právo lidu. Nemohlo to dopadnout jinak, než že čtenáře tohoto výtisku si přebralo Rudé právo. Celkově v roce 1948 zaniklo více než 570 periodik. (Končelík, 2010)

Vydavateli periodického tisku mohly být jedině povolené politické strany, společenské organizace a státní instituce. Komunisté vytvořili totalitní svět médií, ve kterém vítězila služebnost a stranickost. Média musela především prosazovat zájmy KSČ jako rozhodující politické moci, a také se zodpovídala této straně za svou činnost.

„Komunistická strana vydávala tři deníky – v Praze Rudé právo, v Ostravě Novou svobodu a v polštině od 9. června 1945 Głos Ludu.“ (Končelík, 2010, s. 145–146) Pokud jde i o jiné – povolené – vydavatele, nejvýznamnější bylo **Revoluční odborové hnutí** (ROH), mezi jehož členy patřilo asi 5 a čtvrt milionu pracujících. Nejčtenější byl odborářský deník *Práce*, mezi další výtvořky patřil čtrnáctideník *Odborář*, týdeníky *Technické noviny* a *Svět práce*. „Snaha dosáhnout sovětský vzor se projevila především v důrazu na rozvoj závodních časopisů, které vydávalo ROH a tvořili je sami dělníci.“ (Končelík, 2010, s. 146) Nicméně KSČ tyto závodní časopisy začala po roce 1955 rušit, neboť se vyskytly problémy s nedostatkem autorů a špatným řízením celé redakce.

Mezi další významné vydavatele patří **Československý svaz mládeže** s deníkem *Mladá fronta* a řadou periodik pro děti jako *Mateřídouška* či *Pionýr*. V roce 1964 začal znovu vycházet časopis *My* a o rok později vznikl *Student*.

Svaz československých spisovatelů (SČSS) vydával týdeník *Literární noviny*, které začaly vycházet po zániku *Lidových novin* roku 1952. Dále v 60. letech vycházel časopis *Tvář*, ale pouze jeden rok (1964 – 1965), poté bylo jeho vydávání zastaveno. Rok 1966 obohatil veřejnost hned třemi tituly, a to dvouměsíčníkem *Orientace*, *Impuls* a měsíčníkem *Sešity pro mladou literaturu*.

Za zmínku stojí ještě jednotný systém distribuce tisku podle sovětského vzoru, jímž byla od roku 1953 **Poštovní novinová služba** (PNS). Prioritními tiskovinami pro PNS bylo samozřejmě zajištění bezchybné distribuce *Rudého práva* a slovenské *Pravdy*.

4.3 Konkrétní příklady z tisku

Uvedeme zde dva příklady z dobového tisku – *Literární noviny* a *Rudé právo*. Následující příklady budou z roku 1968, kdy se toho na československé scéně událo mnoho. Atmosféra byla nabitá emocemi, očekáváními a okamžiky hrůzy. Pražské jaro a následná okupace, reformní nálada a otevřená politická situace zabírala spoustu prostoru a patřila tak k nejfrekventovanějším otázkám tehdejšího tisku. Přirovnáme-li k sobě dva protipóly – Svaz československých spisovatelů versus KSČ. Ve kterých se tehdy více prolínali ukazatelé⁸ tehdejší životní úrovně?

V *Literárních novinách* (později *Listech*) se psalo o činnosti československých spisovatelů, herců či umělců. V roce 1968 to bylo mapování situace v podobě sloupků tehdejších významných autorů, jakými byli Jaroslav Seifert, Václav Havel, Ludvík Vaculík a mnozí další. Životní úroveň ani její ukazatele se zde však neprobírali. Šlo především o aktuální dění jak na politické, tak i na umělecké scéně.

Rudé právo jako ústřední tiskový orgán KSČ zprostředkovávalo a tlumočilo oficiální a povolený náhled na veřejnou agendu pro politické a správní elity, tak i pro každého občana. Tímto plnilo roli nejvýznamnějšího a prvního média v Česku⁹. Samozřejmě plnilo kromě jiných i funkci propagandistickou. Pokud přihlédneme k roku 1968, tak se v období Pražského jara pozvolna vymanilo z područí na politické elity předsednictva ÚV KSČ. Ovšem stále zůstalo věrným podporovatelem vládnoucí politiky a není možné tvrdit, že se dokázalo

⁸ Pro připomenutí – ukazatele životní úrovně jsme rozebrali v kapitole č. 3, konkrétně na ně odkazuje *graf 3.1*.

⁹ Na Slovensku vycházelo v omezeném nákladu, ústředním tiskovým orgánem Komunistické strany Slovenska byl tak deník *Pravda*. (Končelík, Trampota, 2006)

odpoutat od vedení KSČ, i přes to, že se v prvních dnech po okupaci zapojilo spolu s ostatními deníky do celonárodního odporu proti intervenci.

S odstupem času to možná nejsou příliš objektivní fakta navíc s ohledem na množství dnešní literatury, která nás bez rozdílu odkazuje na fakt, že toto periodikum bylo pod neustálou kontrolou. Číselné údaje o stavu tehdejšího hospodářství či sociální politiky byly přísně hlídané a na veřejnost se vypouštěly pouze ty údaje, které neustále „blahořečily“ tehdejšímu politickému vedení.

Dne 3. července 1968 byl otištěn rozhovor s generálním sekretářem Hospodářské rady doc. V. Komárkem. Titulek zněl: **Situace v národním hospodářství nedovoluje vyčkávat.** „Známost skutečností je, že naše národní hospodářství dokázalo vyvinout vysokou dynamiku jak v růstu výroby, tak v růstu národního důchodu, a že dokázalo dlouhodobě určitou měrou zvyšovat životní úroveň obyvatelstva. [...] Naše dnešní struktura národního hospodářství je nemoderní, je charakteristická velkým podílem těžkého průmyslu a zaostalou materiálně technickou základnou oborů zpracovatelského průmyslu.“ (Rudé právo, 1968, s. 3) Úryvek, který se týkal hospodářství a zasahoval tak i do životní úrovně tehdejších obyvatel.

Bylo zde také uvedeno, že např. v roce 1966 stoupl národní důchod asi o 10 %, v roce 1967 o 8 %. Generální ředitel také zhodnotil dynamiku příjmů obyvatelstva, a to konkrétně, že v roce 1967 vzrostly o 7,5 %.

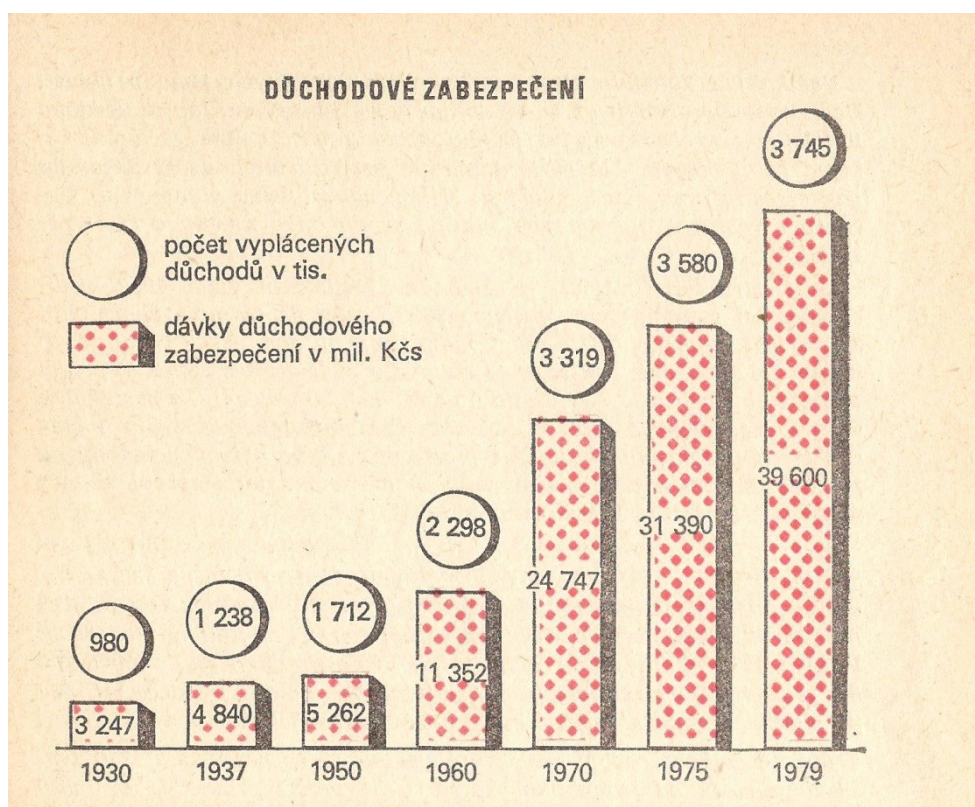
V Rudém právu byly také zachyceny změny zákona ze dne 30. června 1968, přičemž z něj vyvstaly také nové podmínky sociální politiky. Konkrétně to tedy byly vyšší přídatky na děti – vyšší daň ze mzdy a také, že bude pro družstevní dělníky platit totéž, co pro zaměstnance. Nový způsob vypočítávání nemocenské dávky, dávky v mateřství, přídatků na děti a daň ze mzdy byly ku prospěchu veřejnosti a zlepšovaly tak životní úroveň tehdejších rodin. Před schválením tohoto zákona zde byly tendence zvýšit poplatky za stravu a zvýšit ceny odívání a obuvi pro děti. V článku se uvádí, že o školním stravování se bude jednat a zdražení oděvů a obuvi bude odsunuto na neurčito. K tomuto kompromisu došlo prý pod tlakem široké veřejnosti. (Rudé právo, 1968, s. 2.)

Pokud se poohlédneme po literatuře, která je k dispozici a věnuje se životní úrovni 60. let, tak existuje studie *Vývoj názorů české populace na ekonomiku*. Lubomír Vacek (1998) tvrdí, že k relevantnímu výzkumu mínění docházelo od poloviny 60. let díky obrodnému procesu. V roce 1967 byl založen **Ústav pro výzkum veřejného mínění při Československé akademii věd**. Tento úřad tvořil výzkumy a v roce 1968 a 1969 se dotazoval lidí na jejich

hodnocení hospodářské situace a na očekávání dalšího ekonomického vývoje. Ankety v dobovém tisku byly samozřejmě také, takže lidé se mohli vyjádřit, a tím také ukázat svůj přehled o vývoji Československa.

Také v literatuře, která pojednává o vývoji hospodářské a životní úrovně ve světle čísel, se dozvíme důležité údaje, které byly klíčové pro tehdejší orientaci obyvatel. Co se týkalo jejich příjmů, zabezpečení, sociálních dávek či vývoje mezd. Příklad vývoje důchodového zabezpečení můžeme vidět v grafu na obrázku 1.1, který nám ukazuje, že se dávky důchodového zabezpečení v průběhu deseti let zvýšily zhruba o polovinu.

Obrázek 4.1: Graf zobrazující přehled dávek důchodového zabezpečení

Zdroj: Fakta a argumenty, s. 69

5 VYUŽITÍ ŘEŠENÉ PROBLEMATIKY V MÉDIÍCH

Tato část bakalářské práce zobrazuje další možný vývoj zpracování této problematiky v žurnalistické praxi. Následující žánry (úvodní článek, interview, anketa, recenze) jsou napsány formou, která by mohla být publikována v časopisech či rubrikách médií, které jsou určeny pro laickou veřejnost se zájmem o životní styl tehdejších obyvatel. Objevit by se tedy mohly například v časopisech *Živá historie*, *Epocha* nebo *History*.

5.1 Úvodní článek

Vzájemné působení emocí a priorit nepřináší vždy rovnici lidského štěstí

Touha po změně. Zcela nová éra hudebních stylů, vítr v šatníku nejen květinových dětí. Snaha o socialismus s lidskou tváří, pocit uvolnění a sebereflexe. Ale také přeceněné představy vládních činitelů, to také mělo vliv na životní úroveň obyvatelstva v Československu. Příchod rázného zlomu, pocit zklamání, paniky a hrůzy z nejisté budoucnosti. I taková byla 60. léta v Československu.

Obrázek 5.1: Ilustrační obrázek. Zdroj: www.ucebnice-dejepisu.ic.cz/

Odjakživa lidé pracují na zlepšování své životní úrovně. Všichni totiž chceme prožít život tak, abychom z něj vytěžili co možná nejvíce příjemných prožitků. Hodnota těchto prožitků se však odjakživa u každého jednotlivce značně lišila a jinak tomu není ani dnes. Zeptáme-li se odborné literatury na to, jak definovat životní úroveň, odpoví nám, že se jedná o uspokojování našich materiálních i nemateriálních potřeb. Jak ale stanovit měřítko pro kvalitu našeho života? Každý z nás hodnotí svůj život jinak, neboť má stanovené vlastní měřítko, resp. priority. Co se lidem zdálo důležité v 60. letech a co je pro ně důležité dnes?

Například manželé Marie a Vilém z Ostravy poznali své priority na dovolené v Německu roku 1966, když jeli na návštěvu za příbuznými. „*Jakmile jsme přijeli do Německa a uviděla jsem, co všechno si tam člověk může dovolit koupit, nemohla jsem uvěřit*

vlastním očím. Moje švagrová se nás ptala, co si dáme na oběd a já se podívala a řekla jsem ,No, uvaříme přece to, co dostaneme koupit.‘. Na to se mi švagrová vysmála a řekla, že tady to tak prostě nefunguje.“

V tu chvíli si paní Marie a Vilém uvědomili, že doposud žili ve zkreslené a zidealizované představě o tom, že se v tehdejším Československu mají nejlépe. Po návratu zpět do vlasti pan Vilém vystoupil ze strany KSČ. *„Šel jsem na výbor a položil jsem jim zklamaně průkaz na stůl se slovy ,Lhali jste mi!‘. Viděl jsem dělnickou vrstvu v Německu a srovnal jsem ji se zdejší. Byli jsme chováni jako brojleři. Dostali jsme najíst, napít, měli jsme si co oblíknout, ale to bylo všechno.“* Po vystoupení ze strany KSČ se manželé obávali problémů a pronásledování, ale naštěstí nic takového nenastalo. *„Měla jsem strach především kvůli dětem, že budeme mít problémy, ale nikdy nenastaly.“*

V roce 1968 po invazi vojsk Varšavské smlouvy se Marie a Vilém znovu vydali do Německa. *„Měli jsme možnost emigrovat a zůstat tak v Německu, ale rozhodli jsme se, že zůstaneme tady. Chtěli jsme, ať se u nás máme stejně dobře. Věřili jsme v to a měli rádi naši vlast, ale 21. srpen nám přinesl veliké zklamání a vzal nám tak naději na změnu,“* vypověděli rozrušeně oba manželé.

Emotivní setkání po mnoha letech

Možnost emigrace zažila také paní Jarka z Frýdku-Místku, které tehdy bylo pouhých 18 let. *„Na ten den si pamatuji dodnes, nikdy to nezapomenu. Byla jsem doma sama a slyšela jsem ráno v rádiu tu otřesnou zprávu. Plakala jsem, protože jsem byla vystrašená a mí rodiče byli oba dva v práci. Nevěděla jsem v tu chvíli, co mám dělat.“* S rozhodnutím neváhali však její sousedé a zároveň blízcí přátelé, kteří si nepřáli být jmenováni. Říkejme jim proto třeba manželé Dvořákoví.

„Pracovali ve Vídni, a tak si vydělali na letenku. Vídeň jim dala na výběr tři možnosti. Mohli emigrovat buď do Kanady, Austrálie nebo do Jihoafrické republiky. On byl inženýr a ona byla učitelka. Jsou to úžasní a velmi inteligentní lidé. Do dnešního dne jsme v kontaktu. Dokonce mě pozvali do Kanady a já tam příští týden letím,“ řekla s velkým pohnutím paní Jarka. Z našeho rozhovoru šlo jasně poznat, jaké emoce v ní tato minulost zanechala. Všechny své dojmy a pocity otevřeně přiznala a v očích se jí zračily slzy.

S manželý Dvořákovými se snažila být paní Jarka v kontaktu i za totality: *„Předtím jsme také byli v kontaktu, psali jsme si dopisy, které ovšem byly takové nijaké. Psali jsme si tam pouze o tom, jak se vzájemně máme a také jak dospívá a roste jejich syn. V Kanadě si na*

naše poměry žili jako králové. Začátky však měli samozřejmě těžké, nejprve se museli skromně vejít do malého podnájmu, po nějaké době si však našetřili a dnes mají svůj dům u Vulkanického jezera.“

Asi nejhorší je vzpomínat na minulou dobu otevřených možností a nekončících vzpomínek. *„Závidím jim to upřímně, že měli tu odvahu a v lednu 1969 vzali kufřík a malého Richarda a prostě odjeli. Tato doba ještě byla taková volnější a nebyl problém dostat se do toho Rakouska, odkud emigrovali.“* O samotném útěku z vlasti ale paní Jarka neuvažovala: *„Z těch dopisů jsem cítila nějaké náznaky, že bych asi měla emigrovat, ale nešlo to. Určitě ty dopisy byly otevírány, takže jsme si tam vážně nepsali o politice ani o ničem podezřelém.“*

„Kanada jim nabízela tak vysoké podpory, že se mohli dobře uživit a také ošatit. Každý si tam mohl koupit i nádherné auto. Jakmile mi ukázali fotku jejich auta, byla jsem v šoku, protože jsem od nás znala pouze trabanty. Když tam přijeli, tak dostali byt, kde měli úplně všechno – od skleniček, nádobí, skříní až po polštáře. V Kanadě se o ty emigranty takto dobře starali,“ zavzpomínala si paní Jarka i na to, jaký byl život tady ve srovnání s Kanadou.

Možná to bylo mládí nebo také strach a obava z budoucnosti, co ovlivňovalo tehdejší smýšlení paní Jarky, avšak své priority si v té době značně uvědomovala. Nyní však lomí rameny a přiznává, že neví, jak by se zachovala s odstupem času. *„Já jsem studovala gymnázium, měla jsem zrovna těsně po maturitě a šla jsem na vysokou školu do Ostravy. Mě osobně tento režim až tak neublížil, vnímala jsem snad fronty na banány a pomeranče. Tamta doba přinášela tohle a dnešní doba zase něco jiného. Ta naše dnešní životní úroveň, platy a důchody jsou směšné a nízké. Tenkrát byly tuzexy, a když člověk sehnal bony, tak si mohl koupit krásné oblečení,“* hodnotí tehdejší životní úroveň. *„Byly tam k dostání fakt nádherné a luxusní věci. V našich obchodech se takový sortiment nenacházel a v tehdejší době nebyl problém si bony sehnat. Po roce 1968 se tuzexy zrušily a už se člověk nemohl takhle oblékat. Vše jsme museli vybírat z těch našich obchodů, anebo byla ještě ta možnost, když se známi dostali někde do zahraničí a přivezli nám něco pěkného,“* doplnila na závěr paní Jarka.

Kombinace minulosti s nádechem přítomnosti

Ruka smutného osudu zasáhne vždy do oblastí, kde to nejméně čekáme. Možnost emigrace zajisté cloumala s každým, kdo tenkrát prožil zklamání z budoucnosti režimu. Také minulost rodinných příslušníků ovlivňovala budoucnost a někdy ne zrovna přijatelným způsobem. Svě o tom ví paní Libuška z Palkovic, které je momentálně 89 let. *„Můj manžel za druhé světové války pracoval u amerického letectva, tak si asi dokážete představit, že jsme to*

za totalitního režimu neměli jednoduché. V roce Pražského jara a následné okupace jsem si dělala doktorát. O emigraci jsme po okupaci vojsk Varšavské smlouvy však neuvažovali, protože jsme zde měli dům, rodinu a děti,“ nervózně hovořila o svém životě paní Libuška.

Neměli jednoduchý život, protože pracovala jako lékárník a nepatřila do tzv. dělnické sféry a navíc minulost jejího manžela zasahovala do Západu a byla proti komunistické ideologii. *„Drželi jsme se spíše v ústraní politického dění, i když se nám tady nelíbilo. Nechtěli jsme mít komplikace s režimem už v tak těžké době. Pamatuji si, jak měl můj syn problém dostat se na vysokou školu, protože mu strhli body kvůli mému nedělnickému zaměření. Nakonec ho přijali, ale až po podání odvolání.“*

Emigrace jako jediné možné řešení

Tyto tři výše uvedené osudy mají něco společné – a to jsou emoce. Emoce spojené s jejich výpověďmi působily jako elektrický náboj, který cítíte těsně před bouřkou. Možnost odejít z tehdejšího Československa měl každý. Někdo se rozhodl raději zůstat, jiný zase zvolil opačnou volbu anebo byl vystaven odchodem svých dobrých přátel a třeba už nadobro.

Ten, kdo neodešel, ukázal svou lásku a víru k vlasti, avšak za cenu přikázaného soužití s komunistickým režimem. Naopak emigrující člověk našel v jiném státě to, co hledal a po čem toužil, protože by to u nás rozhodně nenašel. Nejde jednoznačně říct, zda to byla chyba či ne. Pokud jde o životní úroveň v 60. letech, tak se Československo zvedalo vzhůru. A kdyby byla podpůrná reforma z druhé poloviny šedesátých let dovedena ke svému cíli, zajisté by to zvýšilo úspěšnost a efektivnost celé tehdejší ekonomiky. Ovšem nepodařilo se a poté nastaly horší časy. Lidé, kteří využili otevřenou náruč zahraničí, se sami postarali o svou budoucnost a vybrali si z ní to, co doopravdy chtěli.

V médiích se také objevují rozhovory s emigranty, kteří vzpomínají na rok, kdy opustili svůj domov, rodinu a vydali se na pospas lepším zítřkům. (Krajane.net, 2009) Jeden takový člověk zavzpomínal ze Švýcarska na svůj odchod po srpnu 1968. Zdeňku Bidlovi bylo tenkrát 39 let, když odcházel do exilu. Zpočátku však před sebou neměl vše jako na dlani a musel překonávat různé bariéry. *„Všichni jsme byli hrozně nezkušení. Věděl jsem, že emigruji do Švýcarska, a myslel jsem si, že se tam mluví německy. Ale to není správně. Mluví se tam německy, francouzsky, italsky, ale hlavně schwyzerdütsch. To je jako úplně jiný jazyk. Také jsme si život v demokratické kapitalistické zemi neuměli představit,*“ prozrazuje ve svém rozhovoru pan Zdeněk.

Samozřejmě i na počátku jeho kariéry si musel projít několika těžkými stupni vývoje, než našel to, co hledal: „*Já do Švýcarska přišel v říjnu, a když jsem se někde ucházel o místo, všude říkali, že teď se blíží Vánoce, tak se mi ozvou až po Novém roce. To pro mě byla dost těžká situace, protože jsem tu dobu tří až čtyř týdnů nějak musel překonat. Tak jsem se po telefonu různě začal nabízet jako lyžařský instruktor. Nakonec jsem tedy 4 týdny strávil u Ženevského jezera se Španěly, Italy a umýval jsem nádobí, uklízel atp. Pak jsem šel do Basileje. Představil jsem se u asi čtyř chemických firem a místo bych našel v každé.*“ Pocit ztráty naděje pana Bidla proti tehdejšímu režimu byl silnější, a tak nebylo divu, že se rozhodl pro odchod do exilu. Také se najednou ocitl v kruhu zklamaných občanů tehdejší republiky a vzal osud do svých rukou.

Ať už jednotliví lidé v tehdejší době našli své priority a uspokojení v rodné zemi nebo v zahraničí, rozhodně se jim musí přiznat velký obdiv. Nebylo vůbec jednoduché rozhodnout se správně, i když – co vlastně bylo správné? Můžeme zde jen dále rozebírat osudy lidí v souvislosti s životní úrovní tehdejší doby, která lidské jednání ovlivňovala, ač už vědomě či nevědomě. A přiznejme si to – ovlivňuje i dnes.

5.2 Interview

Šedesátá léta byla obdobím naděje a kulturního kvasu

Osobnost s velkým duchem a širokým rozhledem v oblasti hudby. Takový je Václav Bělohavý. Narodil se roku 1949 a nyní pracuje v Českém rozhlasu Ostrava jako hudební redaktor především pro oblast dechové hudby a jazzu. Zajímá vás, jak se vyvíjela hudba v 60. letech, a jaký měla vliv na naši tehdejší společnost? Přečtěte si rozhovor s tímto odborníkem, který je opravdu na svém místě!

Obrázek 5.2: Václav Bělohavý. Zdroj: Martin Straka

Co podle Vás ovlivňovalo hudbu v 60. letech nejvíce?

Hudbu v 60. letech ovlivňovalo několik důležitých faktorů. Za prvé to byly domácí zdroje, kde ji ovlivňovala taneční hudba z let padesátých, která navazovala na swingovou muziku z let třicátých a čtyřicátých. Na druhé straně ji ovlivňoval zhruba z poloviny 50. let začínající rokenrol v Americe, který byl ve svých počátcích podle dobových dokumentů docela pronásledován. Ve swingu hrála svou roli jazzová linie, ale rokenrol byla hudba, která vznikla zcela spontánně. Neměl na různých ustláno jak na rozhlasových stanicích, tak také při vedení produkcí. Když zkrátka přijdete s něčím novým, tak to vždy vzbuzuje odpor toho starého.

A co ovlivňovalo tvorbu v Moravskoslezském kraji?

Ostrava je zajímavá tím, že zde měl po hudební stránce dominantní postavení tehdejší Československý rozhlas. Počátkem 60. let se rozhodl, že jeho orchestr se nebude zabírat vážnou hudbou a tzv. vyšším populárem, ale že se změní na taneční orchestr. Pod vedením Ivo Pavlíka byli také vedeni jazzoví muzikanti i z orchestru symfonického a orchestru od Filharmonie, kteří zároveň inklinovali k moderní muzice. No a nakonec vznikl Ostravský rozhlasový orchestr v roce 1962 a v následujícím roce už byl renomován tělesem s vlastní

dramaturgií a začínaly tady vyrůstat osobnosti typu Marie Rottrové, Hany Zagorové, Jaroslava Wykrenta, Pavla Nováka a později Věry Špinarové. To byla ostravská vlna 60. let.

Byl ten vliv stejný i na hudební skupiny, které známe z této doby?

Na přelomu 50. a 60. let vznikaly v Praze kytarové skupiny, které byly inspirovány americkým rokenrolem. Po česku se tomu říkalo bigbít. Ostravské skupiny v té době nebyly nějak zvláště známé. Ostravský rozhlas svému orchestru skýtal značný prostor v moderní muzice, tudíž zde nebyla ani potřeba vzniku podobných kapel. Co však bylo zajímavé a inspirativní – ostravský rozhlas zval k natáčení i kapely širšího okruhu z tehdejšího Severomoravského kraje, přerovská linie Pavla Nováka a Jardy Wykrenta a jejich skupina Synkopy, byla taková reprezentantka moravskoslezského hnutí bigbítu. Vycházela z vlastní tvorby i z moravské lidové muziky a do dneška je to velmi zajímavá kapitola celého československého bigbítu. Bylo to všechno strašně propojené. Muzikanti byli taková velká rodina. V kapelách se také často střídali. V 2. polovině 60. let právě v lůně ostravského rozhlasového orchestru vznikla také skupina Flamingo s Marií Rottrovou a Richardem Kovalčíkem. Tvorba této skupiny byla ovlivněná jazzem i bigbitem. Zaměřovali se na jazzrockovou muziku.

Sehrála svou roli v hudbě také divadla, která v té době vznikala?

Na počátku 60. let vznikala divadélka malých forem. Byl to Semafor, v Ostravě to bylo počátkem 60. let divadélko Pod okapem ve studentské režii. Divadla malých forem kromě slovního, literárního a dramatického obsahu chytala mladé lidi především hudbou. A v Semaforu to byl Jiří Suchý s Jiřím Šlitrem. V Ostravě to byla autorská dvojice Pavel Veselý a Luděk Nekuda. Většinou si dělali trošku legraci z taneční hudby 50. let, která nakonec stejně zvítězila a ovlivňuje nás dodnes. Chtěli psát písničky lehké a pro všední den. Písničky, které by byly plné humoru a vtipu. Zejména Semafor navazoval na tradici Osvobozeného divadla Jaroslava Ježka, který byl ovlivněný jazzem. Všechny tyto zdroje se prolínaly.

Jak ta samotná hudba a všechno s ní spojené (význam textů) ovlivňovaly životy lidí a jejich smýšlení, jestli vůbec?

Já si myslím, že určitě ovlivňovala. Když si to vezmete, tak šedesátá léta byla do jisté míry vůbec šťastnou dobou. Podařilo se překonat následky 2. světové války. My si totiž jako děti z 50. let pamatujeme, že se žilo docela chudě. Když už měl člověk dobré tepláky, tak už mě opravdu něco dobrého, na oblečení je to vidět z fotek. A když si člověk odmyslí ten ideologický nános, který tam byl, tak se životní úroveň pomaličku, ale přece jenom zvedala. Vyvrcholením 60. let nastalo i politické uvolnění a bylo to takové období naděje. Válka už byla daleko a začala dorůstat generace těsně poválečných či válečných dětí a začala se nadechovat novému životu. A to, pro mě osobně, byly písničky, když se objevil text Jaromíra Hořce, který zpívala Vlasta Průchová *Docela všední obyčejný den*, no tak to byla nádhera! Bylo to vyjádření takového toho srdce, že to je jiné, krásné a že to má jakousi naději.

Takže vznikaly texty převážně s pozitivním nádechem?

Začaly se také objevovat texty Jiřího Suchého a hudba divadla Semafor, což byly věci všedního dne, které měly vtip. Byla tam samozřejmě ta láska, ale nebyla taková „uchňachňaná“ jako v těch limonádových textech z padesátých let. Dá se říct, že to bylo období naděje, které naše generace prožívala značně intenzivně.

60. léta tedy patřila k inspirativní době po všech stránkách...

Když si vezmete, že se roku 1964 v kinech, do kterých se dalo tenkrát jít za dvou- až pětikorunu, objevil vynikající muzikál *Starci na chmelu*, který ukázal svou hudební stránkou určité zákulisí a odvrácenou tvář šťastného života. Bylo tam spousta inspirativních myšlenek vedoucích k zamyšlení.

Zmínil jste se, že období 60. let bylo období naděje tehdejší generace. Nesla se dobová hudba ve volnějším duchu jako Pražské jaro v roce 1968 a jak se to v ní projevovalo?

To je těžká otázka. Já jsem v té době studoval v prvním ročníku na vysoké škole v Praze a ta doba byla překotná. Troufl bych si říci, že ta hudba jakožto taková nebyla hlavní v tom období Pražského jara, byla spíše vnímána jako kulisa. Sice už se všechno mohlo, dělaly se

české verze zahraničních hitů a hudba byla běžnou součástí kulturního života lidí. Avšak až po srpnu bylo nadšení najednou prudce utřato. V tu chvíli začínal vzdor a umělcům se možná lépe tvoří, když to je proti něčemu. A u lidí to taky daleko více zabírá. Ostravský rozhlas v tom hrál velkou úlohu, kromě *Modlitby pro Martu* byl takovým synonymem odporu proti okupaci Karel Kryl a konkrétně jeho písnička *Bratříčku, zavírej vrátka*.

Oficiální versus neoficiální cesta – jak se lidi vlastně dozvěděli například o dílech Karla Kryla a dalších dobových umělců?

V roce 1969 ještě i po té kulturní stránce spousta věcí doznívala, hodně věcí se také chystalo, ale už se to do toho vysílání nedostalo. Nedá se říct, že by ten oficiální proud, který zahrnovala taneční hudba, byl nějak špatný. Zahraniční hudba sice na rozhlasových vlnách nebyla, a když už, tak ve speciálních pořadech. Nebylo tak restriktivně pojato jak v padesátých letech, a kdo chtěl tak si našel to, co potřeboval. Ovšem ten, kdo se chtěl veřejně nějak projevovat a vystupovat, tak tam těch omezení bylo. Hledělo se nejvíce na to, kdo jak koho může ovlivnit a ten, kdo se na obrazovce objevil jako odpůrce vstupu Varšavských vojsk do Československa, tak na obrazovku už nesměl.

Máte široký přehled o hudebním dění, jak vlastně jste se vlastně Vy dostal k muzice?

Nebylo úniku, protože tatínek byl klavírista a profesor hudby a pak také dlouhodobý vedoucí hudební redaktor Ostravského rozhlasu. Maminka byla jeho žačka a učila na klavír. Takže jsem hrál od malička na klavír, poslouchal jsem muziku a o muzice se u nás doma také hodně mluvilo. Nebyl jsem nijak technicky nadán, takže jsem nebyl tlačěn na konzervatoř. Avšak z hlediska toho, že ta tatínková profese byla redaktorská, tak jsem k tomu trochu čuchnul, a když jsem si vyřešil otázky, čím bych chtěl být, tak mě nakonec nenapadlo nic jiného. Což se mi vlastně potom povedlo a 40 let pracuji v tom, co mám rád.

V roce 1968 Vám bylo 19 let, vnímal jste naplno tuto dobu a zajímal jste se o ni?

Samozřejmě jsem ji vnímal. Lednové plénum nás chytlo v roce 1968 na lyžařském výcviku v Orlických horách, a to jsme přímo hltali noviny. Nastupoval jsem na vysokou školu v září 1967 a první událost, kterou jsme sledovali byl významný Sjezd spisovatelů, čemuž se opravdu nešlo vyhnout. My jsme měli naštěstí už na gymnáziu dobré učitele, kteří nás k tomu

vedli a sledovali jsme kulturní kvas – četly se literární noviny a diskutovalo se o tom už i na té střední škole. Na žurnalistice byly děti různých rodin, slavných novinářů, a také nás tam učili filozofové a aktivní žurnalisti, takže jsme v politice opravdu žili.

Byly zde zakazované či omezované zahraniční kapely jako The Beatles či Rolling Stones, éra hippies?

Zakazované to vlastně bylo – nebylo. Díky Houpačce se v druhé polovině šedesátých let do vysílání začaly dostávat věci od dalších kapel ze Západního pobřeží Spojených států, jako byli The Beach Boys, z původních anglických – King, Animals a další. Navíc začaly vycházet některé desky zejména světového jazzu.

A jak jste to viděl Vy, jako mladý člověk tehdejší doby? Inklinovala mladší generace spíše k těm zahraničním hitům nebo si zachovala zálibení i k českým?

V té době byl mladý člověk jako houba. Vzhledem k tomu, že tatínek byl vynikající francouzštinář a já osobně jsem měl rád Hanu Hegerovou, tak mě bylo trošku líto, že v těch letech byla upozadřována ta linie románská čili francouzských písniček (šansonů) ve prospěch anglosaské produkce. Suprafon samozřejmě vydával například Edith Piaff a tyto desky byly jediné, na kterých jsem si opravdu pošmáknul. Dělali to totiž odborníci, a tak se na konkrétní výběry písní dostalo z toho zahraničí opravdu jen to nejlepší, což bylo opravdu velmi inspirativní.

Děkuji za rozhovor.

5.3 Anketa

Toto desetiletí bylo plné různých emocí a změn, které do dnešní doby vštěpily každému z nás svůj jedinečný ráz a pocit. I když nová generace tuto historickou etapu nezažila, tak si z ní každý vzal to své. Zeptali jsme se tedy lidí různého věku na jejich dojmy z let šedesátých a vy si níže můžete přečíst jejich zajímavé postřehy a odpovědi.

Co se vám vybaví, když se řeknou 60. léta?

Lada, 44 let, redaktorka

„Já si představím svou maminku, protože nám pokaždé hodně vyprávěla. Ještě z fotek si pamatuji její drdol – měla dlouhé krásné vlasy a učila nás tančit Twist. Také si z 60. let vybavuji máničky, Elvise Presleyho a underground – Blue effect.“

Jaroslav, 75 let, důchodce

„Když se řeknou 60. léta, vybavím si moje pocity. Konkrétně tedy z roku 1968. Naše ideje, které jsme jako mladí měli, nám zhatili. Mysleli jsme si, že Pražské jaro bude přínosné a platné, byl jsem tehdy hodně zklamaný.“

Martin, 36 let, novinář

„Hlavně osudový rok 1968, kdy k nám v srpnu vpadla po zuby ozbrojená okupační vojska. Já jsem v té době ještě nežil, musel to být ale pro mnohé velký šok. Byl to konec nadějí takzvaného socialismu s lidskou tváří. Na opravdovou svobodu

j jsme si museli ještě jednadvacet let počkat.“

Marie, 69 let, důchodkyně

„Nevybaví se mi Pražské jaro, ale okupace. V noci to byl takový rachot a já jsem byla hrozně vystrašená. Nevěděla jsem absolutně, co se to děje. Ráno, když jsem se probudila a slyšela jsem v rádiu, že nás okupují vojska Varšavské smlouvy, byl to pro mě hrozný šok a stres. Měla jsem tři děti a strašně jsem se bála, protože jsem nevěděla, co nás po tomto bude čekat.“

Marek, 37 let, fotograf

„Vybaví se mi rok 1968, což je trauma generace našich rodičů. Nedávno jsem se o tom bavil s mými vrstevníky. Také si uvědomuji z dobových dokumentů hokejové bitvy s Rusy na konci 60. let. Byl v tom více než sport. Tyto bitvy totiž souvisely s okupací a my jsme museli za každou cenu vyhrát alespoň v tom hokeji.“

Jiří, 50 let, invalidní důchodce

„Vzpomínám si konkrétně na rok 1968, zrovna mi bylo 6 let a pamatuji si, jak jsem šel za svým kamarádem. Čekal jsem na něj, než vyjde z domu a půjdeme si hrát. Zrovna, když jsem stál venku, tak kolem mě projely tanky a já na ně s údivem koukal, protože jsem nikdy nic takového neviděl. Potom jsem po nich začal střílet mojí tehdejší zbraní, kterou jsem si vyrobil z klacku. Tohle to je jediná moje živá vzpomínka.“

Ivana, 21 let, studentka

„Když se řeknou 60. léta, tak mě napadá éra hippies, stylová móda a samozřejmě atmosféra, která tady panovala především po roce 1968.“

Květuše, 49 let, kuchařka

„Z tohoto desetiletí si vybavuji barevné květované šaty a mašle ve vlasech. Byla jsem tehdy malá holka, ale co mi utkvělo nejvíce v paměti, byl zážitek, jak jely tanky přes Vítkovický most v Ostravě, a já se ptala maminky, jestli bude válka. Jo a ještě z hudby si zřetelně vzpomínám na hit Lady Karneval od Karla Gotta, který jsem si s oblibou také zpívala.“

5.4 Recenze

Není kniha jako kniha aneb rozdíly v maličkostech

Historie je nádherná oblast, která mě postupem času a let vtahuje do svého centra dění. Ptáte se mě jak? Sama ani nevím, možná se chci poučit z minulých chyb či si vzít příklad z úspěšného jednání významných osobností jisté doby. Každopádně je pro mě jakýkoliv dobrý pramen, z kterého mohu nabývat nové poznatky, jistým druhem vzácnosti.

Publikace od nakladatelství Doplněk v Brně – Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992, 2. díl vydaná v roce 2009, je rozdělena do dvou dílů, na nichž se podílel kolektiv významných autorů v čele s Prof. Ing. Václavem Průchou, CSc. Já se v tomto hodnocení zaměřila konkrétně na její druhou část, která je mou inspirací a obrovským pomocníkem. Je rozdělena do několika kapitol a podkapitol, přičemž se v jejím měřítku nachází velmi široký a detailní záběr světových, ale především Československých dějin.

Troufám si tvrdit, i když je tato kniha z důvodu své obšírnosti náročná na přečtení, tak je důležitým mezníkem v oblasti nejméně hospodářských a sociálních dějin. Za pozitivní stránku tohoto díla já osobně považuji fakt, že máte veškeré informace týkající se minulé doby, sepsané dohromady. Značně to usnadňuje život mnohým z nás, kteří rádi „hltáme“ detaily různých období a jednotlivých oblastí. Když otočím list, tak jediné, co mi trochu vadí na této publikaci, je uspořádání po sobě jdoucích informací. Když jsem se s touto publikací seznamovala, měla jsem zpočátku značné problémy vyznat se a najít tu oblast, kterou jsem potřebovala. Doslova jsem se v knize ztrácela a z množství všech informací jsem byla zmatená. Avšak po několikadenní zkušenosti jsem naštěstí našla ten správný systém a mohla jsem si spokojeně oddychnout.

Pokud jde o obsah knihy, jsem nadšená, protože jsem se dozvěděla velmi detailní informace – a to mi usnadnilo lepší orientaci v dané problematice, které jsem se momentálně věnovala. Vybrala jsem si konkrétně studium hospodářství a sociální politiky v 60. letech minulého století a líbilo se mi, že na rozdíl od ostatních publikací, jsem zde mohla najít ucelené informace „po kupě“.

V dané kapitole, například Od první pětiletky k Pražskému jaru, která se věnuje spoustě podoblastí jednotlivého období, je na začátku obecný průběh, souvislosti a přehled světových událostí, které by mohly ovlivnit dění v Československu. Na dalších stránkách se nachází jednotlivé podkapitoly, které se věnují podrobnějšímu popisu – ať už zemědělství nebo průmyslových odvětví, celostátních reforem, národnímu důchodu či tomu jak to bylo

s pracovními silami a tak jsem si mohla vybrat tu konkrétní oblast, kterou jsem potřebovala znát do detailů.

Musím uznat, že téměř tisícistránková publikace je sice náročná na čtení a zorientování se, ale to konečně nevypovídá o kvalitě obsahu. V tomhle ohledu opravdu není kniha jako kniha a velmi záleží na drobnostech, které na první pohled nejsou patrné. A to na kvalitě informací, které se v odborné publikaci můžeme dočíst. Z tohoto díla přímo číší profesionálnost a okázalost, s jakou jsou informace podávány jednotlivými autory.

Na tomto místě patří velký dík autorům za takovou publikaci, která mi pomohla a také usnadnila život při hledání klíčových odvětví. Doufám však, že mi ještě bude dělat společnost po mnoho let a já si v ní tak budu moct dále listovat a objevovat fakta. Je totiž rozdíl nosit deset knížek k různým tématům, anebo mít jednu pořádnou „bichli“, se kterou člověk neztratí hlavu ani při těch největších životních otřesech.

6 ZÁVĚR

Letošním rokem jsme si připomněli 45. výročí okupace vojsky Varšavské smlouvy. Toto datum se už natrvalo zapíše do našich dějin a rozhodně by nemělo být zapomenuto novou generací. Československo zažilo nečekaný obrat, byl utnut demokratický rozvoj socialismu a mnozí obyvatelé opustili tuto vlast.

Rok 1968 znamenal pro tehdejší obyvatelstvo naději na změnu k lepšímu. Hospodářství se pomalu, ale jistě dostávalo ze stagnace počátku 60. let a životní úroveň obyvatelstva se značně zvyšovala. Najednou přišla ostrá změna a stav normalizace.

Bakalářská práce je zaměřena na popis tehdejší situace jak v Československém hospodářství, tak i sociální politiky a s ní spojené životní úrovně. V první části je rozebrán stav hospodářství – konkrétně oblast průmyslu a zemědělství. Zohledňuje, jak se do tohoto období promítly dva pětileté plány, které ovlivnily historii poválečné ekonomiky. Tato kapitola také promítá pokusy o ekonomické reformy, které se však v tehdejším hospodářství neuchytily.

Další částí je sociální politika a životní úroveň obyvatelstva, tyto oblasti byly samozřejmě propleteny s úrovní hospodářství tehdejší doby. Bylo potřeba provést i sociální reformy, jelikož konkrétně Pražské jaro se promítlo nejen do politického, ale i do společenského ovzduší. Lidé byli otevřenější změnám, členové ÚV KSČ vedli otevřené debaty a živě diskutovali. Šedesátá léta byla obdobím naděje a optimismu, alespoň do 21. srpna 1968, kdy se během pár hodin všem změnil život.

Tehdy se v dobovém tisku o životní úrovni příliš nepsalo. Šlo především o politickou situaci, reformní atmosféru a otevřenost názorů – tyto předpoklady měly rozhodně Literární noviny v roce 1968. Naopak Rudé právo přinášelo obyvatelům tehdejšího Československa kontrolované zprávy o změnách a dění v sociální politice a hospodářství vůbec. Nebylo to na denním pořádku, ale lidé měli alespoň jakýsi, ač zkreslený přehled o hospodářské a sociální situaci v tehdejším Československu.

Závěrečná část bakalářské práce zachycuje řešení uvedené problematiky v médiích, které nabízí mnoho úhlů pohledu – móda, hudba, éra hippies a další. V úvodním článku, rozhovoru a anketě se dovídáme historické dění této doby do přenesené podoby obyčejných lidí, kteří se slzami v očích či s plachým úsměvem vzpomínali na svá mladá léta. Na konci žurnalistické části pomocí recenze zjistíme více o stěžejní literatuře k hospodářským a sociálním dějinám vůbec.

O to v této práci šlo především – ukázat pohled na životní úroveň od obyvatel tehdejší doby s odstupem 45 let. V odborné literatuře se dočteme sice spoustu zajímavých věcí, ale

nejzajímavější a nejreálnější je mít informace přímo od účastníků, kteří hovoří z vlastní zkušenosti.

Cíl bakalářské práce byl naplněn, jak se můžeme přesvědčit z číselných údajů, tak i z výpovědí jednotlivých respondentů. Většina respondentů z nich uvedla, že se neměli špatně bez ohledu na velké nedostatky ekonomických zdrojů a spotřebního zboží. O úrovni hospodářství či zpracování jednotlivých pětiletých plánů se dočteme v odborné literatuře.

Žít v tehdejší době by bylo zajímavé, dalo by nám to spoustu zkušeností a možná bychom si více vážili věcí, které dnes považujeme za samozřejmé. Kdybychom prožili osvobozující Pražské jaro a následnou okupaci, také bychom více pochopili starší generaci.

Šedesátá léta také přímo vybízí ke zpracování prací na různá témata. Mohlo by jít o hudbu, životy slavných, kulturu, oblečení či o lidi, kteří byli nějakým způsobem pronásledováni komunistickým režimem.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Bibliografické zdroje:

Acta oeconomica Pragensia: vědecký sborník Vysoké školy ekonomické v Praze. č. 5, roč. 6, Z hospodářských a sociálních dějin Československa 1918–1992; K 80. výročí vzniku ČSR. Praha: Vysoká škola ekonomická, 1998. 283 s. ISSN 0572-3043.

BEDNAŘÍK, Petr, Jan JIRÁK a Barbara KÖPPLOVÁ. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti.* Praha: Grada, 2011, 439 s. ISBN 978-802-4730-288.

BRČÁK, Josef a Miloslav KOTLABA. *Rozdělování podle práce a problémy životní úrovně za socialismu.* 1. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 1973. 116 s.

Fakta a argumenty. Praha: Rudé právo, tiskařské závody, 1978. 30 let cestou vítězného února.

Fakta a argumenty. Praha: Rudé právo, tiskařské závody, 1978. 35 let hospodářského, sociálního a kulturního vývoje ČSSR.

Fakta a argumenty. Praha: Rudé právo, tiskařské závody, 1980. 35 let hospodářského, sociálního a kulturního vývoje ČSSR.

FEDERÁLNÍ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Historická statistická ročenka ČSSR.* Praha: Státní nakladatelství technické literatury, 1985. 912 s.

GERŠLOVÁ, Jana a Milan SEKANINA. *Lexikon našich hospodářských dějin: 19. a 20. století v politických a společenských souvislostech.* 1. vyd. Praha: Libri, 2003. 488 s. ISBN 80-7277-178-7.

GERŠLOVÁ, Jana a Milan SEKANINA. *Teze k přednáškám předmětu Dějiny národního hospodářství.* Ostrava: Vysoká škola báňská - Technická univerzita, Ekonomická fakulta, 2002. 128 s. ISBN 80-248-0203-1.

CHARVÁT, František. *Sociální struktura ČSSR a její vývoj v 60. letech*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1972. 105 s.

KAZIMOUR, Jan. *Hospodářský vývoj Československa*. Praha: Státní nakladatelství technické literatury, 1980. 160 s.

KONČELÍK, Jakub a Tomáš TRAMPOTA. *Rudé právo v kontextu reforem konce 60. let: metodické poznámky ke kvantitativní analýze*. Praha: Fakulta sociálních věd UK, 2006. 28 s. Pražské sociálně vědní studie. Mediální řada, MED-008. ISSN: 1801-5999.

KONČELÍK, Jakub, Pavel VEČEŘA a Petr ORSÁG. *Dějiny českých médií 20. století*. Praha: Portál, 2010, 310 s. ISBN 978-807-3676-988.

KÖPPLOVÁ, Barbara. *Dějiny českých médií v datech: rozhlas, televize, mediální právo*. Praha: Karolinum, 2003, 461 s. ISBN 80-246-0632-1.

KREBS, Vojtěch a kol. *Sociální politika*. 5. přeprac. a aktual. vyd. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2010. 542 s. ISBN 978-80-7357-585-4.

PEŠA, Václav. *K dějinám socialistického Československa*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1986. 559 s. Členská knižnice.

PRŮCHA, Václav a kol. *Hospodářské dějiny Československa v 19. a 20. století: vysokoškolská učebnice*. Vyd. 1. Praha: Svoboda, 1974. 530 s.

PRŮCHA, Václav a Lenka KALINOVÁ. *Dlouhodobé tendence ve vývoji struktury československého hospodářství*. Praha: Horizont, 1981. 182 s. Na pomoc nár. hosp.

PRŮCHA, Václav a Miloš MACH. *Acta oeconomica Pragensia: | vědecký sborník Vysoké školy ekonomické v Praze. č. 3, roč. 4, Hospodářský a sociální vývoj Československa (1945 - 1992)*. Praha: Vysoká škola ekonomická, 1996. 282 s.

PRŮCHA, Václav. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992*. Brno: Doplněk, 2009, 1002 s. ISBN 978-807-2392-285.

RÁMIŠOVÁ, Šárka. Jak zvýšit životní úroveň? Komise ÚV KSČ pro otázky životní úrovně v letech 1963–1968. Č. Bud., 2009. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Filozofická fakulta.

RATAJ, Jan a Přemysl HOUDA. *Československo v proměnách komunistického režimu*. Praha: Oeconomica, 2010, 455 s. Vysokoškolská učebnice (Oeconomica). ISBN 978-802-4516-967.

SEKANINA, Milan. K životní úrovni obyvatelstva v Československu v první polovině 60. let minulého století. In: *Národohospodářský obzor: National economic horizons*. Brno: Ekonomicko-správní fakulta MU, roč. 2005, č. 1, s. 78–84. ISSN 1213-2446.

SEKANINA, Milan. Příčiny deprese československé ekonomiky na počátku 60. let 20. století. In: *Ekonomická revue*. Ostrava: Vysoká škola báňská - Technická univerzita, 2004, roč. 7, č. 1, s. 86–98. ISSN 1212-3951.

SOVA, Václav. *Životní úroveň a její plánování*. Praha: Svoboda, 1978.

WILKE, Jürgen. Média a 60. léta. In: *Česká média a česká společnost v 60. letech*. Praha: Radioservis, 2008, s. 11-19. ISBN 978-80-86212-94-4.

Elektronické zdroje:

Československá emigrace byla ve Švýcarsku přijata s otevřenou náručí, říká Zdeněk Bidlo. In: *Krajane.net* [online]. 2009 [cit. 2013-05-10]. Dostupné z: <http://krajane.net/articleDetail.view?id=1547>

Dobový tisk:

Literární listy. 1968.

Rudé právo. 1968, roč. 48, č. 180.

Rudé právo. 1968, roč. 48, č. 181.

SEZNAM ZKRATEK

JZD – Jednotné zemědělské družstvo

KSSS – Komunistická strana socialistického svazu

STS – Státní traktorové stanice

ČSR/ČSSR – Československá republika/Československá socialistická republika

ÚV KSČ – Ústřední výbor Komunistické strany Československa

HSR – Historická statistická ročenka

RVHP – Rada vzájemné a hospodářské pomoci

ČSSD – Československá strana demokratická

SČSS – Svaz československých spisovatelů

RP – Rudé právo

ROH – Revoluční odborové hnutí

PNS – Poštovní novinová služba

SEZNAM TABULEK, OBRÁZKŮ A GRAFŮ

Tab. 2.1: Sociální složení obyvatelstva v procentech

Tab. 2.2: Úpravy odbytových cen vybraných zemědělských produktů při přechodu na jednotné ceny (v Kč za 1 tunu)

Tab. 4.1: Vývoj vybraných odvětví kultury

Obr. 4.1: Graf zobrazující přehled dávek důchodového zabezpečení

Obr. 5.1: Ilustrační obrázek

Obr. 5.2: Václav Bělohavý

Graf 3.1: Vývoj životní úrovně v procentech – vybrané indexy základních ukazatelů

Graf 3.2: Vývoj zaměstnanosti žen v procentech

PROHLÁŠENÍ O VYUŽITÍ VÝSLEDKŮ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Prohlašuji, že

- jsem byla seznámena s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. – autorský zákon, zejména § 35 – užití díla v rámci občanských a náboženských obřadů, v rámci školních představení a užití díla školního a § 60 – školní dílo;
- beru na vědomí, že Vysoká škola báňská – technická univerzita Ostrava (dále jen VŠB-TUO) má právo nevýdělečné, ke své vnitřní potřebě, bakalářskou práci užít (§ 35odst. 3);
- souhlasím s tím, že bakalářská práce bude v elektronické podobě archivována v Ústřední knihovně VŠB – TUO a jeden výtisk bude uložen u vedoucího bakalářské práce. Souhlasím s tím, že bibliografické údaje o bakalářské práci budou zveřejněny v informačním systému VŠB – TUO;
- bylo sjednáno, že s VŠB-TUO, v případě zájmu z její strany, uzavřu licenční smlouvu s oprávněním užít dílo v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- bylo sjednáno, že užít své dílo, bakalářskou práci, nebo poskytnout licenci k jejímu využití mohu jen se souhlasem VŠB-TUO, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly VŠB-TUO na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše).

V Ostravě dne 27. 8. 2013

Veronika Zajíčková
.....
jméno a příjmení studenta

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1: Mzdy a ceny v 60. letech

Příloha č. 2: Mzdy a ceny v 60 letech – pokračování

PŘÍLOHY

Příloha č. 1: Mzdy a ceny v 60. letech

Československý reformní komunismus 1963–1969

Mzdy a ceny v šedesátých letech:

Průměrná mzda: 1 500 Kčs (1966), 1900 Kčs (1969)
Starobní penze: 200–1750 Kčs (průměr 600 Kč).
Maximální hranice důchodu	
pro kategorie s vysokými výdělky 2500 Kčs (1969).
Životní minimum pro jednotlivce 400 Kčs,
pro dvojici 700 Kčs (1963)
Plat prezidenta ČSSR: 180 000 Kčs
Plat prvního tajemníka ÚV KSČ,	
předsedy vlády a předsedy	
Národního shromáždění: 25 000 Kčs
Plat tajemníka ÚV KSČ: 15 000 Kčs,
vedoucího oddělení ÚV KSČ 6 800 Kčs (1968)
Plat špičkového vědeckého pracovníka,	
horníka a hutníka: okolo 3 000 Kčs

Ceny potravin a výrobků byly po desetiletí stálé a mimo luxusního zboží státem uměle dotované. Ceny se od konce padesátých let do konce šedesátých let neměnily; občas docházelo k snižování cen u určitých druhů výrobků. Např. cena rozhlasového přijímače klesla v této době z 1400 Kčs na 1175 Kčs. Teprve 14. 5. 1969 došlo ke změnám cen, které měly odstranit nežádoucí šíři státních dotací a přiblížit relace cen v ČSSR cenám na světových trzích. Ceny výrobků a služeb se většinou zvýšily; ke snížení cen došlo u motorek, čistících prostředků a části textilu a obuvi. Základní druhy potravin, oděvy a obuv pro děti, teplo, nájemné, vodné, elektřina, plyn, dělnické a žakovské jízdné, 7° a 10° pivo v obchodní síti, byly nadále dotovány státem a jejich cenová stabilita byla vládou garantována.

Rohlík: 30 h	Trvanlivý salám 100g: 5 Kčs
Kg chleba: 2,60 Kčs	Měkký salám 100g: 3 Kčs
Litr mléka:	.. 1,80 Kčs, 3,00 Kčs (plnotučné)	Kg kuře: 24 Kčs
Máslo 250g:	10 Kčs (čerstvé), 8 Kčs (stolní)	Kg brambor: 80 h
Jogurt: 1 Kčs, 1,50 Kčs (s marmeládou)	Kg banánů: 17 Kčs,
Tvaroh tučný 250g: 1,60 Kčs	7,00 Kčs (nazrálé s uříznutou špičkou)	
Kg cukru: 8 Kčs	Kg pomerančů: 14 Kčs, 10 Kčs (Kuba)
Vejce: 70 h (1 kus)	Kg citrónů: 10 Kčs
Eskymo: 50h	Pivo: 80 h (7°),
Káva Standard 100g: 8 Kčs	1,20 Kčs (10°), 1,70 Kčs (1969), 2 Kčs (12°)	
Kg rybího filé: 8 Kčs	Cinzano 1l: 50 Kčs
Šunka 100g: 7 Kčs	Nejdražší jídlo v restauraci (např. svičkové řezy „Opera“ či biftek s vejcem): 36 Kčs

Příloha č. 2: Mzdy a ceny v 60. letech - pokračování

ČESKOSLOVENSKO V PROMĚNÁCH KOMUNISTICKÉHO REŽIMU

Jízdenka MDH v Praze: 60 h (dospělý) 30 h (dítě)	Dámský laminátový plášť: 720 Kčs, 620 Kčs (1969)
Vstupenka do kina: 3 Kčs (první řada 2 Kčs, poslední řady 6 Kčs)	Dámské šaty ze směsového tkanin: 310 Kčs, 280 Kčs (1969)
Známka: 60h (dopis), 30 h (pohled)	Pračka s odstředivkou: 1 640 Kčs
Toaletní papír: 1,30 Kčs	Odstředivka Perla: 700 Kčs
Zápalky: 20 h	Pračka s topením Romana: 1050 Kčs
Noviny všední vydání: 30 h	Rozhlasový přijímač: 1 175 Kčs
Krabička cigaret Lípa nebo Partyzánka bez filtru: 1,60 Kčs	Rozhlasové poplatky: 5 Kčs, 10 Kčs (1969)
Krabička cigaret USA: 20 Kčs	Televizor: 3 620 Kčs
Polobotky pánské: 140 Kčs	Televizní poplatky: .. 15 Kčs, 25 Kčs (1969)
Kozačky plastické dámské: 210 Kčs, 150 Kčs (1969)	Motocykl Jawa 250: 10 000 Kčs, 7370 Kčs (1969)
Sandály letní: 50–60 Kčs	Motocykl Jawa 350: 11 000 Kčs, 8180 Kčs (1969)
Lodička dámská: 120–130 Kčs	Skútr Tatran 125: 6 000 Kčs, 5820 Kčs (1969)
Plátěná obuv: 33–50 Kčs	Automobily: Octavia Super (1959): 33 000 Kčs
Boty dětské: 9 Kčs	Volga (1959): 55 000 Kčs
Vlněný svetr: 200–420 Kčs	Tatra 603: 98 000 Kčs (1959) 195 000 Kčs (1969)
Pulovr bez rukávů: .. 71 Kčs, 58 Kčs (1969)	Škoda 1000 MB: 44 405 Kčs
Pánská košile: 95–120 Kčs	Škoda 100: 55 500 Kčs
Polokošile s dlouhým rukávem: 230 Kčs, 190 Kčs (1969)	Litr benzínu: 2,40 Kčs
Bunda pánská: 180–400 Kčs	Nájem bytu 2+1 měsíčně: 106 Kčs
Ponožky: 5 Kčs	Ložnice: 4 150 Kčs
Sílonové dámské bezešvé punčochy Maruška: 40 Kčs, 32 Kčs (1969)	Obývací pokoj: 14 475 Kčs
Prostěradlo bavlna: 50 Kčs, 62 Kčs (1969)	Křeslo čalouněné: 580 Kčs
Pánské sako: 205–310 Kčs	Židle: 70–90 Kčs
Pánský tesilový oblek: 960 Kčs, 1100 Kč (1969)	Chata srubová Marcela 44 m ² : .. 18 750 Kčs
Lednička: 2 000 Kčs	Rodinný domek na klíč 150 m ² , z toho obytná plocha 72m ² , sklepy, garáž 170 000 Kčs